

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra

Bakalářská práce

Rozpad rodiny a jeho působení na děti v předškolním věku

Vypracoval: Olga Bartošová
Vedoucí práce: PhDr. Marta Franclová, Ph.D.

České Budějovice 2018

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 5. července 2018

Olga Bartošová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí bakalářské práce paní PhDr. Martě Franclové, PhD. za ochotu vedení práce. Dále děkuji své rodině a partnerovi především za trpělivost a podporu během mého studia a v neposlední řadě všem respondentům za jejich ochotu a sdílnost.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je standardně rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část bude vypracována na základě analýzy odborné literatury a bude se zabývat psychologickou problematikou rodiny nejprve v širokém kontextu, následně bude věnována pozornost vlivu rodiny na utváření osobnosti jedince. Dále se bude zabývat dopadem rozvodu rodičů na osobnost dítěte v předškolním věku, na jeho chování a prožívání. Praktická část je zpracovaná formou smíšeného výzkumu. Jako metodu sběru dat je zvolen strukturovaný rozhovor s učitelkami mateřských škol. Cílem bakalářské práce bude ukázat široké spektrum variant chování dítěte v mateřské škole v kontextu rozpadu rodiny.

Klíčová slova:

rodina, rozpad rodiny, vliv rozvodu na dítě, rozvod a dítě v předškolní věku

ABSTRACT

The bachelor thesis is divided into a theoretical and practical part. The theoretical part will be elaborated on the basis of an analysis of professional literature and will deal with the psychological problems of the family first in a wide context, then attention will be dedicated to the influence of the family on the formation of an individual personality. It will also address the impact of parental divorce on the pre-school child's personality, behavior and experiencing. The practical part is processed in the form of a mixed research. As a method of data collection, an structured interview with kindergartener is selected. The aim of the bachelor thesis will be to show a wide range of variants of the behavior of a child in kindergarten in the context of family breakdown.

Keywords:

family, family breakdown, impact of divorce on the child, divorce and pre-school age child

Obsah

Úvod	12
Teoretická část.....	14
1 Rodina	14
1.1 Pedagogické a psychologické pojetí rodiny.....	15
1.2 Funkce rodiny.....	15
1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce	15
1.2.2 Ekonomická funkce	16
1.2.3 Socializačně-výchovná funkce.....	16
1.2.4 Emocionální funkce	16
1.2.5 Ochranná a regenerační funkce	17
1.3 Současná rodina	17
1.4 Resilience (odolnost) rodiny.....	18
1.5 Zanedbávání péče	18
1.5.1 Rizikové faktory.....	19
1.6 Rodičovská role	19
1.7 Typy rodin	20
1.7.1 Typy problémových rodin podle Heluse	21
Nezralá rodina.....	21
Přetížená rodina.....	21
Ambiciózní rodina	22
Perfekcionistická rodina.....	22
Autoritářská rodina.....	22
Rozmazlující (protektionistická) rodina	22
Rodina nadměrně liberální a improvizující	23
Odkládající rodina	23
Disociovaná rodina	23
1.7.2 Problémy současné rodiny a sociálně ekonomický status rodiny.....	24
Dysfunkční rodina	24
Afunkční rodina.....	25
1.8 Sourozenecký vztah.....	25
2 Charakteristika dítěte v předškolním věku	27
2.1 Rodina a dítě v předškolním věku	27
2.2 Emoce.....	28
2.2.1 Emoční vývoj dítěte (batolecí až předškolní věk).....	28
2.2.2 Zvláštnosti emočních reakcí dítěte	29
3 Rozpad rodiny	31
3.1 Rozvod rodiny	31

3.2 Rozpad rodiny a sdělení dítěti	33
3.3 Reakce dětí na rozvod	33
3.4 Strategie dětí vyrovnání s rozpadem rodiny.....	35
3.5 Rozpad rodiny a dítě předškolního věku	35
3.6 Způsoby svěření dítěte do výchovy po rozvodu	36
4 Osobnost učitelky MŠ	38
4.1 Komunikace mezi rodiči a MŠ.....	38
4.1.1 Metody komunikace s rodiči	39
Praktická část	40
5 Praktická část	40
5.1 Cíl práce	40
5.2 Výzkumné otázky	40
5.3 Metodologie	40
5.3.1 Strukturovaný rozhovor	41
5.3.2 Otázky strukturovaného rozhovoru	41
5.4 Výzkumný soubor	42
5.4.1 Metody výběru výzkumného souboru	42
Metoda sněhové koule.....	42
5.5 Popis respondentek	43
5.6 Realizace výzkumu	43
5.6.1 Metody zpracování a analýza dat.....	44
5.7 Etika výzkumu	44
5.8 Omezení výzkumu	44
5.9 Shrnutí výzkumu	45
5.9.1 Výsledky výzkumu	51
Chování a reakce dítěte.....	51
Reakce a poznatky rodičů.....	53
Reakce a poznatky učitelů	54
Příčiny rozpadu rodiny	55
Projevy agrese	57
5.10 Diskuze výsledků.....	58
Závěr	60
Seznam literatury	63
Přílohy.....	1
Rozhovor – učitelka č. 1.....	1
Rozhovor – učitelka č. 2.....	3
Rozhovor – učitelka č. 3.....	6
Rozhovor – učitelka č. 4.....	9

Rozhovor – učitelka č.5	11
Rozhovor – učitelka č. 6	13
Rozhovor – učitelka č. 7	16

Seznam grafů

Graf 1: Chování a reakce dítěte	52
Graf 2: Chování a reakce dítěte 2	53
Graf 3: Reakce a poznatky rodičů	54
Graf 4: Reakce a poznatky učitelů	55
Graf 5: Příčiny rozpadu rodiny.....	56
Graf 6: Příčiny rozpadu rodiny 2.....	56
Graf 7: Projevy agrese	57
Graf 8: Projevy agrese 2	58

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vývoj emocí od narození.....	28
Tabulka 2: Rozvody podle příčiny rozvratu manželství	32
Tabulka 3: Chování a reakce dítěte	49

Úvod

Rozvod neboli rozpad rodiny je v dnešní společnosti velmi častým téměř až běžným tématem. Týká se stále většího počtu dětí a všech členů rodiny. Tento negativní společenský jev postihuje celou řadu stránek (sociální, ekonomickou, rodinou, psychickou i právní). Rozpad rodiny nebo rozvod tak představuje obrovskou zátěž pro celou rodinu. V moderní společnosti můžeme říct, že dnes pojmy jako manželství a úplná rodina ztrácejí svou váhu. Dnešní společnost chce být svobodná a hodnota rodiny tím bývá narušená.

Téma bakalářské práce „Rozpad rodiny a jeho působení na dítě v předškolním věku“ jsem zvolila především z důvodu vlastní zkušenosti rozvodu rodičů. Rozpad rodiny proběhl velmi sporně, proto na tohle období nevzpomínám ráda. Zažila jsem okamžiky, kdy jsem se cítila špatně a nevěděla jsem, co se děje. Situaci mi vysvětlovala maminka, ale i přes pozdní předškolní věk jsem nedokázala plně situaci pochopit. Rozpad rodiny a to, co probíhalo, mě ovlivnilo až do současnosti. Mnoho rodičů si neuvědomuje dopad rozpadu rodiny na dítě. Je důležité vzít v potaz i okolnosti a povahu a charakter rodičů i dětí. Rodiče by se měli zaměřit na dostatečnou komunikaci s dětmi a přiměřeně jejich věku jim objasnit situaci. Domnívám se, že spousta rodičů je zaměřená na sebe a problémy, které řeší s partnerem a neuvědomují si, jak jsou děti vnímavé. Do jisté míry má osobní zkušenost ovlivnila náhled na danou problematiku.

Struktura mé bakalářské práce má v teoretické části čtyři kapitoly. První kapitola se týká rodiny, základní společenské skupiny, která se přímo podílí na výchově a vytváření vztahu k okolí. Rodina je jednotkou, ve které probíhá primární socializace. Dítěti by měla poskytovat pocit bezpečí, jistoty a lásku. Tyto potřeby mohou být dětem během sporů a problematických rozvodů odepřena. Dále se ve své bakalářské práci zabývám tematikou typů problémových rodin. Které mohou mít negativní vliv na vývoj dítěte. Druhá kapitola je zaměřena na charakteristiku předškolního dítěte. Ve třetí kapitole je obecně rozebrán rozpad rodiny z právního pohledu a dále vhodné sdělení rozvodu dítěti a jeho možné reakce a vyrovnání se situací. Další důležitou podkapitolou je porozvodové svěřené dítěte, ať už do výhradní nebo střídavé péče. Neopomenutelnou součástí je nový partner v rodině a případní nevlastní sourozenci, kteří tak mohou tvořit novou rodinu. V poslední tedy čtvrté kapitole se zaměříme na charakteristiku učitelky mateřské školy, která tvoří celek ve výchově dítěte. Přiblížím její kompetence a vhodné komunikační postupy s rodiči.

Poslední částí bakalářské práce bude provedení strukturovaných rozhovorů s učitelkami mateřských škol. Rozhovor bude proveden se sedmi náhodně vybranými učitelkami. Které budou především popisovat změny v chování a prožívání dětí,

které zažily nebo zažívají rozpad rodiny. Učitelky v rozhovoru uvedou „nejzajímavější“ případy se kterými se během své praxe setkaly a také popíší své názory na danou problematiku. Hlavním cílem bakalářské práce je zjištění možných projevů v chování a prožívání u dětí, kteří zažijí rozpad rodiny z pohledu učitelky mateřské školy.

Teoretická část

V teoretické části práce se zaměřím na charakteristiku rodiny, kde zmíním i základní funkce. Dalším bodem budou typy rodin a problémy, které se týkají současné rodiny. Ve druhé kapitole charakterizují dítě v předškolním věku. Poté se podívám blíže na rozpad rodiny. Stručně definuji rozvod a následně se zaměřím na chování a prožívání dítěte v rámci rozpadu rodiny. Shrnu strategie vyrovnávání rozvodů rodičů. Ve třetí kapitole definuji sourozenecký vztah. Poslední kapitola teoretické části je vyhrazena pro charakteristiku osobnosti učitelky mateřské školy její profesní kompetence a vhodnou komunikaci mezi učitelem a rodičem.

1 Rodina

Vývoj definice rodiny souvisí se společenskou a hospodářskou situací v závislosti na zemi, která je bezprostředně spojena s aktuálním pojetím celé rodiny. Úkolem rodiny už od počátku společnosti je ochrana před vnějším nebezpečím. Základem rodiny bylo předávání duchovních a materiálních hodnot. Z hlediska historie docházelo především ke vzdělání uvnitř rodiny, kde děti získávaly, jak dovednosti sociální, tak i manuální (Pöthe, 1999).

V literatuře je možné nalézt mnoho neurčitých definic. Pro mou bakalářskou práci jsem zvolila především ty, které vycházejí z psychologického hlediska. Vágnerová ve své knize *Dětství a dospívání* definuje rodinu jako nejvýznamnější společenskou skupinu, která působí na vývoj dítěte. Mezi členy rodiny dochází k interakci, ovlivňování a přizpůsobování (Vágnerová, 2005).

Pro rodinu neexistuje ucelená definice. Rodinu jako jednotku tvoří rodiče. Ti mohou být biologičtí nebo nebiologičtí, žijící v partnerském sňatku jako manželé, druh/družka, nebo se může jednat o samoživitele, prarodiče nebo jiného příbuzného s dítětem nebo dětmi (Matoušek, 1997). V této definici nejsou opomíjeni také jiní příbuzní než jen manželský pár s dětmi. Oproti předešlé definici, zahrnuje do rodiny i nesezdané páry, které jsou běžnou součástí dnešního světa. Podle definice rodiny z roku 2007 od profesora Zdeňka Heluse, v knize *Sociální psychologie pro pedagogy* uvádí, jak se stává rodina nejdůležitější institucí, která přináší zdroj opory, bezpečí a vzorů a má vliv na budoucí společenský život. Uvnitř spokojené rodiny spočívá výchova ve vštěpování návyků a postojů. Proto se stává rodina nejdůležitější socializačním prostředím (Helus, 2007).

Každá rodina musí do jisté míry umět respektovat pravidla společnosti. A především pro stát se stává základním stavebním kamenem. Pro většinu lidí je založení rodiny životním cílem. Hledáme smysl života ve stvoření dalšího jedince, kterému

předáme své zkušenosti a hodnoty. Snahou je vytvoření pocitu bezpečí pro sebe a své potomky prostřednictvím rodiny (Matoušek, 1997).

Každé dítě od narození potřebuje dostatečně podnětné prostředí pro optimální rozvoj sociálních dovedností a schopností. Dítě potřebuje být respektováno a vyrůstat v klidném a láskyplném prostředí. Po narození a během prvních let života je pro dítě nejdůležitější a ovlivňuje jeho vývoj až do dospělosti. Pokud rodiče budou dítěti předávat špatné vzory chování a budou vůči němu chladní a nebudou projevovat emoce, je možné, že z dítěte nevyroste zdravá a silná osobnost. Rodina vývoj dítěte může stimulovat nebo brzdit. Často se může jednat o rodiny, které neposkytují dostatečně podnětné prostředí. Jedná se o rodiče s nižší inteligencí nebo sociální vyspělostí, které se předávají generačně (Matějček, 1994).

1.1 Pedagogické a psychologické pojetí rodiny

Pedagogické pojetí rodiny řeší především formativní stránku osobnosti dítěte a výchovu. Rodinu chápe jako klíčovou pro rozvoj dítěte a stává se primární socializační skupinou. Dítě přejímá modely chování a hodnoty z rodiny (Kraus a Poláčková, 2001).

Podle Nakonečného je z hlediska psychologie rodina také nejdůležitější pro vývoj osobnosti, stejně tak i z hlediska pedagogického. Důraz klade na prostředí, ve kterém rodina žije. Nakonečný se domnívá, že velmi důležitou součástí pro ranný pozitivní vývoj, jsou zážitky z dětství a kladné rodinné vztahy. Ve svých výzkumech se zabývá vztahy uvnitř rodiny a volbou partnera pro založení rodiny (Nakonečný, 1998). Ostatně i sociální psychologie považuje za primární socializační skupinu rodinu. V sociální psychologii je řešena především vztahová síť uvnitř rodiny. Často je velmi obtížné rozklíčovat komunikační prostředky, protože rodina je velmi uzavřená a intimní společnost (Sobotková, 2007).

1.2 Funkce rodiny

Tak, jak se vyvíjí lidská společnost, dochází k postupné změně rodiny, jejího uspořádání a poslání. Rodina je charakterizována svými funkcemi. Zároveň, aby byla rodina vnímána jako instituce musí dospět do určitého stavu. Mezi základní funkce rodiny patří biologicko-reprodukční, sociálně ekonomická, ochranná, socializačně výchovná, regeneračně relaxační a emocionální (Janů, 2012).

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Podle Českého statistického úřadu dochází k dlouhodobému poklesu porodnosti. Kdy v roce 1993 byla porodnost 121 025 narozených dětí. Poslední údaj z roku 2015

byl 110 764 dětí. Zhruba v polovině případů se jednalo o narození dítěte svobodným matkám, jejichž počet od roku 1993 každým rokem stoupá. Počet narozených dětí rozvedeným matkám lehce klesl na 5 911. Opět se jedná o data naměřená v roce 2015 (Český statistický úřad, 2018). Dnes je snahou rodin zajištění před příchodem potomka. Neustále stoupají požadavky na vzdělání a pracovní uplatnění. Proto jsou ženy tímto trendem nuceny k dlouhodobému vzdělávání a jejich nejreproduktivnější věk tráví studiem na vysokých školách.

Podstatou této funkce je zajištění reprodukce rodu, který je důležitý jako celek pro rodinu. Sem také patří zajištění biologických podmínek pro optimální vývoj. V uplynulých letech je zaznamenám pokles porodnosti (Kraus a Poláčková, 2001).

1.2.2 Ekonomická funkce

Rodina je významným prvkem v oblasti rozvoje ekonomického systému společnosti. Patří k primární sociální skupině, která dítě učí. Sociálně-ekonomická funkce rodiny prošla poslední dobou určitou změnou. Navrací se k podobě rodiny, jež představuje tzv. rodinnou firmu, tedy samostatnou ekonomickou jednotku (Kraus a Poláčková, 2001). Doktorka Špaňhelová ve své knize dodává, že ekonomická funkce nemá převyšovat především funkci emocionální. Což znamená, že dítě potřebuje především lásku a pocit jistoty a bezpečí (Špaňhelová, 2010).

1.2.3 Socializačně-výchovná funkce

Rodina představuje primární zdroj sociální výchovy. Dítě učí základním návykům, pravidlům a mravním hodnotám. Základním úkolem rodiny je připravit dítě na vstup do společnosti. Někdy rodina přesouvá odpovědnost za výchovu na školu nebo čeká nápravná opatření (Kraus, 2008).

V dnešní společnosti nemá dítě téměř vůbec šanci pozorovat svého otce při práci, jak tomu bylo dřív. Otec pracuje mimo domov díky jeho profesi dochází automaticky k vydělování od rodiny. Avšak jeho role v rodině a výchově potomka je zásadní. Často se stává, že jeho práce je hlavním zdrojem příjmů celé rodiny. Profese bývá, tak časově náročná, že dítě nevidí svého otce celý den nebo dokonce týden, tuto skutečnost si především předškolní dítě nedokáže vysvětlit (Luigi, 2005).

1.2.4 Emocionální funkce

Rodinu nedokáže nahradit žádná jiná instituce. Děti potřebují vytvoření citového zázemí, jistoty a pocitu lásky. V rámci vnitřních proměn rodiny (častých rozvodů a zaneprázdněnosti rodičů) se plní tato funkce velmi obtížně (Kraus, 2008). Nyní je

tendence průniku masmédií do prostředí rodiny, kde dochází k ovlivňování dětí a jejich myšlení. Emocionální funkci rodiny dále rozvádím v kapitole zanedbávání péče.

1.2.5 Ochranná a regenerační funkce

U některých autorů se můžeme setkat s dalším dělení funkcí rodiny. Rozhodla jsem se ve své práci ještě zmínit ochranou a regenerační funkci, kterou má rodiny plnit.

Rodina má pro všechny členy zajišťovat ochranou funkci a také uspokojení základní životní potřeby. Především pocit jistoty a bezpečí. Na rodinu je kladena aktivní účast při plnění této funkce (Chámová, 2015). Pro rodinu bude důležitý prostor pro relaxaci a zábavu. Zájmy se týkají všech členů rodiny, ale především dětí. Nejúspěšnější plnění této funkce je v rámci společných aktivit. Jde zejména o čas strávený s rodinou (Kraus, 2008). V dnešní tradiční rodině dochází k uspokojování této potřeby relaxace převážně u členů rodiny zvláště na různých kroužcích. Rodina by se měla zaměřit na aktivity, které mohou sdílet společně.

1.3 Současná rodina

Po rodinném prostředí je požadován dostatek kvalitních podnětů, s cílem vytvořit vyvážené prostředí. Současně je rodinné prostředí podrobováno kritice, kvůli nedostatku času rodičů na své děti. Prioritou pro rodinu jsou stále častěji materiální hodnoty. Dochází k úbytku společných rodinných aktivit. Prostředí rodiny ovlivňuje život všech členů a v rámci rodiny musí vytvářet pocit jistoty a bezpečí. Přes rodinné prostředí člověk vstupuje do společnosti (Přadka et al., 1998).

Hlavním znakem současné rodiny jsou trendy orientované na jedince. Šulová v knize Změny výchovných postojů uvádí, jak důležitý je pro dnešní společnost pocit osobního štěstí, harmonie a lásky k sobě. Naopak nyní dochází k popírání dlouhodobých svazků. Dnešní společnost akceptuje rozvody jako běžnou součást života. Kariéra a postavení ve společnosti se stává pro ženu přednější než příprava na rodičovství. Stále častěji se setkáváme s muži, kteří odchází na rodičovskou dovolenou místo žen (Šulová, 2004).

Nyní je pro Českou republiku charakteristický pokles porodnosti. Současně spousta rodičů odkládá mateřství a častěji vznikají bezdětná manželství nebo manželství jen s jedním dítětem. Společnost vyžaduje stále vyšší vzdělání, a to se velmi obtížně spojuje s mateřstvím. Ženy, které dosáhnou potřebného vzdělání si následně chtějí v práci vybudovat jisté postavení.

Mezi manželskými páry velmi často dochází k rozvodům, ale ještě častějším jevem se stává soužití nesezdaných párů. Děti vyrůstají v nestabilních rodinných

podmínkách. Dítě se musí vyrovnávat s příchodem nového partnera do rodiny nebo s krátkodobými pobyty u svého otce. Dochází k oslabení rodinných svazků. V rodině, kde žijí děti bez mužských vzorů dochází především u chlapců k problémům s identifikací s mužským vzorem. Rodiny se stávají otevřenější k sociálnímu okolí a větší význam ve výchově dostávají známí a přátelé (Helus, 2007).

1.4 Resilience (odolnost) rodiny

Odolnost a tolerance je podmíněná jednotlivými členy rodiny a tím, jak se vyrovnají s krizovými situacemi. Rodina se běžně setkává se stresovými situacemi, které jim život přináší. Schopnost vzpamatovat se z krizové situace, představuje rodinná resilience. Každá rodina má svůj žebříček odolnosti. Resilienci můžeme označit za vlastnost rodiny, která standardizuje vzorce chování a je konfrontována s faktory, které mohou být rizikem pro rodinu, Dalším neméně důležitým prvkem se stává schopnost rychlého zotavení z krizové situace (Sobotková, 2007).

Pro vybudování zdravé resilience je důležitá komunikace a soudržnost uvnitř rodiny. V rámci prevence je důležitá otevřená a přímá komunikace mezi členy domácnosti. Ta ovlivňuje celou rodinu a její aktuální klima. Pokud v rodině dobře funguje odolnost vůči vnějším vlivům, pak se stává rodina bezpečným prostředím. Následně pokud dojde ke krizové situaci, rodina se stává stabilnější.

Zvládání krizové situace v rodině není v literatuře příliš časté téma. V literatuře především najdeme zvládání krizové situace pro jednotlivce nikoliv pro celou rodinu. *„Úroveň stresu v rodině záleží na závažnosti a intenzitě stresoru; na tom, jak jej rodina vnímá a hodnotí, na zdrojích a možnostech zvládat stres, na psychické a fyzické kondici členů rodiny v době, kdy se stresor objeví. Neméně rozhodující je širší kontext – co už rodina zažila, jaké jsou aktuální vztahy a citová atmosféra v rodině.“* (Sobotková, 2007)

1.5 Zanedbávání péče

V rodině rozlišujeme pět typů zanedbávání péče: fyzické, výchovné, zanedbávání zdravotní péče, emoční a bezpečnostní. Jde o situaci, při které dochází k tomu, že rodiče nebo vychovatelé neplní základní potřeby dítěte. Nedochází k optimálnímu vývoji z hlediska psychického, somatického a společenského. Dítě (oběť zanedbávání) bývá ohroženo dlouhodobě. Důležitá je včasná intervence a podpora rodiny (Dubowitz a DePanfilis, 2000).

Howard Dubowitz definuje zanedbávání péče o dítě následovně: *„K zanedbávání péče o dítě dochází tehdy, pokud nejsou uspokojovány jeho základní lidské potřeby, a to bez ohledu na příčinu. Potřeby dítěte jsou: pestrá strava k danému individuálnímu*

věku, odpovídající oblečení, bezpečný domov, zdravotní péče, přiměřený dohled, ochrana před nebezpečím z okolního prostředí, pozitivní přijetí a podpora dítěte." (Dubowitz a DePanfilis, 2000)

Válková (2009), která vychází z Bechyňové a Konvičkové (2008) rozděluje rizika nebezpečí pro dítě do kategorií z hlediska zanedbání péče ze strany rodičů.

1. Kategorie „nejmenšího rizika“, zde je vymezeno potencionální riziko. Nevhodné situace se v rodině neopakují. V této kategorii není nutný zásah odborníků.
2. Kategorie „středního rizika“, nevhodné chování ze strany rodičů mají delší charakter, riziko trvalých následků stoupá. Je nutný zásah odborníka v podobě sociální služby a celkové podpory rodiny. (Příkladem může být nezáměr o školní docházku dítěte).
3. Kategorie „vážného rizika“, dítě je zcela vážně ohroženo na vývoji. Závažné situace probíhají dlouhou dobu. Následky pro dítě mohou být fatální, jedná se o poškození zdraví a psychické stránky nebo i smrt (Bechyňová a Konvičková, 2007; Válková, 2009).

1.5.1 Rizikové faktory

Zanedbávání bývá spojeno s ústavní výchovou, ale také s nízkým sociálně ekonomickým statusem rodiny, kde nedochází k uspokojování základních potřeb dítěte. Většinou se jedná o dlouhodobý charakter, jak bylo zmíněno v předchozím odstavci a také bývá generačně opakováno (Langmeier a Matějček, 1986).

Společným rysem rizikových faktorů u rodičů je kritická výchova, tresty, impulzivnost a agresivita. Rodiče nebývají vyrovnáni s vlastním dětstvím, nedokáží vytvořit bezpečné zázemí pro vývoj dítěte (Dunovský et al., 1995).

Rizikovým faktorem ze strany dětí mohou být tělesné, mentální a psychosociální problémy. Dále to bývá nešikovnost, nemocnost atd. Charakteristikou je neplnění očekávání rodičů. Rizikovým faktorem u rodičů je rodiči samoživitel, nevlastní rodič, duševní poruchy a špatné zkušenosti z dětství. Dále alkoholismus a jiné závislosti. Rizikovým faktorem mohou být dysfunkční rodina, kterou dále rozebírám v jiné kapitole. Součástí bývá nízké socioekonomické postavení rodiny a izolace (Bechyňová a Konvičková, 2007). Při péči o dítě je nutné vnímat rodinu v kontextu kulturní zkušenosti. Je nutné brát v potaz jiný styl výchovy a odlišit jej od zanedbávání, které dítě ohrožuje.

1.6 Rodičovská role

Špaňhelová ve své knize zmiňuje **současné role matky a otce**. Matky mívají dar přijetí, který se objevuje ihned po narození potomka nebo se vytváří postupně, vše je

odvislé od osobnosti matky a podmínkách za kterých dítě přišlo na svět. Matka má přinášet do vztahu s dítětem pocit bezpečí, lásku a jistotu. Dítě velmi často vzhlíží ke své matce, a to především v předškolním věku. Pro dítě je velmi důležité vidět model ženské role, který bude následně uplatňovat ve svém životě. Pokud dívka v ranném věku bude zažívat odmítání ze strany matky, tak toto chování může promítat i při výchově svých dětí. Chlapci při výběru partnerek mohou mít sklony výběrů podobných typů žen, jakou jsou jejich matky (Špaňhelová, 2010).

Role otce ve vztahu k dítěti je především o společně stráveném času. Děti si velmi často berou otce za svůj vzor chování, proto je důležité, a dítě to často pozoruje, jak se otec chová ke své manželce nebo přítelkyni. Mezi další prvky, které přináší role otce je ochrana, rozhodnost a láska, kterou otec musí umět projevit. I podle osobnosti svého otce si dítě v pozdějším věku bude volit partnera. Pro chlapce se stává důležitou identifikací s mužským vzorem. Pro oba rodiče je důležitá vzájemná podpora a stejný výchovný styl (Špaňhelová, 2010).

Podle profesora Heluse se vytváří primární vazba matka-dítě. Tato vazba je podle většiny autorů, kteří se zabývají psychologií rodiny nejdůležitější (Helus, 2004). S tímto názorem mohu jen souhlasit. Pokládám za velmi důležité vytvoření pouta mezi matkou a dítětem v ranném věku. Rozdílné pojetí přichází od Bakaláře, který ve své publikaci zmiňuje, jak důležité je pro zdravý vývoj působení otce v rodině a následném vytvoření pozitivních vazeb. Od druhého roku dítěte otec vstupuje do intenzivnější role při výchově. Vytvoření pouta s otcem v ranném věku pomáhá pro následné seznamování s dalšími lidmi (Bakalář, 2002).

1.7 Typy rodin

Složení členů rodiny může mít více podob. V **úplné rodině** je tvořena dvěma biologickými rodiči, kteří žijí společně v jedné domácnosti a mají nejméně jedno dítě. Jedná se o tzv. nukleární rodinu. To že se jedná o úplnou rodinu nemusí přinášet záruku správného vývoje dítěte. V úplné rodině může docházet ke konfliktům. Rodiče mohou být často v práci a na výchovu a péči o děti nezbývá dostatek času. Tuto situaci často dětem kompenzují finanční náhradou. Zásadní je, jak plní rodičovské povinnosti a jaké vzorce chování dětem poskytují (Bučková, 2010).

Neúplná rodina je často tvořena pouze jedním z rodičů a dítětem nebo dětmi. Tato proměna rodiny sebou přináší řadu nejistot a změny v rodině (Matějček, 1986). Dnes se stále častěji setkáváme s dětmi, které pocházejí z neúplné rodiny. Tady je důležité si položit zásadní otázku, co je pro dítě lepší? Žít ve špatně fungující rodině nebo v neúplné.

Z definice neúplné rodiny vyplývá, že někdo v rodině schází. Zpravidla se setkáváme s rodinou, kde chybí muž, tedy otec dítěte. Pro dítě je důležité, kdy a za jakých okolností rodič odešel. Mühlpachr ve své knize zmiňuje, zda je možné nahradit rodiče jiným partnerem nebo příbuzným. „*At' už je rodina z jakéhokoliv důvodu neúplná, tak trpí pěti podobnými druhy stresu. Nízkou úrovní příjmů, menší kapacitou na zvládnání náročných životních situací, zmenšenou sociální podporou a zájmem ze strany okolí, chyběním citové podpory a dělby práce při vedení domácnosti a traumatickou událostí nebo sledem událostí, kterými se nový životní styl začíná.*“ (Mühlpachr, 2008)

Satirová ve své knize popisuje **doplňenou rodinu** jako důsledek rozvodu, kdy se posléze na výchově dětí podílí cizí osoba. To může vést k psychickým problémům jak u dětí, tak u rodičů (Satir et al., 1994). O doplňenou rodinu se jedná, za přítomnosti nového partnera a jednoho z rodičů. Jeden z rodičů je tedy biologický a druhý je považován za tzv. nevlastního (Matějček a Heřmanská, 1992). V takových rodinách občas začínají fungovat odlišná pravidla. Nevlastní rodič si ze své předchozí rodiny přebírá mnoho návyků. Je proto nutné, aby došlo ke sloučení těchto dvou odlišných modelů výchovy. Děti, které vychovává nevlastní rodič, k němu často nemají respekt. Nejčastěji v období puberty zkoušejí, co nevlastní rodič snese a co si mohou dovolit. Nevlastní rodič dítěte se tak ocitá v nevýhodné situaci. Dostatečně nezná dítě, jeho zvyky, potřeby a není s ním dostatečně sžit. Je důležité si uvědomit, že je nevlastní rodič pro dítě cizí. Nevlastní potomek tak může svým chováním záměrně vyvolávat konflikty mezi partnery, např. oblékáním, nezdravením (Antier, 2005). V takové situaci je rozhodující postoj biologického rodiče. Ten musí dítěti vysvětlit, že nový partner patří do rodiny a dítě ho musí respektovat.

1.7.1 Typy problémových rodin podle Heluse

Nezralá rodina

Rodina je nezkušená a nezralá, partneři mohou být dobrými rodiči, ale často přivádějí na svět nechtěné dítě a do role matky a otce bývají natlačeni okolnostmi. Nezralost se projevuje především v aktuálních životních hodnotách a plánech. Jejich názory bývají povrchní a zkušenosti v oblasti empatie nedostatečné. Jeden z hlavních problémů bývá, že rodina není ekonomicky zajištěná (Helus, 2007).

Přetížená rodina

V této rodině na první pohled dochází k uspokojování všech základní potřeb dobrého vývoje jedince. Rodiče pečují o své děti, poskytují jim lásku. Často jsou rodiče nadprůměrně vzdělaní. Přesto děti strádají v řadě potřeb. Přetíženost rodiny může vzniknout z nenadále situace. Na některé rodiny může působit upevňujícím

způsobem. Pro některé rodiny s nízkou frustrační tolerancí působí spíše negativně. Přetíženost rodin často vzniká z důvodů konfliktů vznikajících mezi páry nebo dětmi a jejich rodiči či narozením dalšího potomka. Další problémový faktor bývá nemoc či úmrtí v rodině. Rozvod mezi manželi také patří do velmi zátěžových období a s tím vznikají i bytové a ekonomické problémy (Helus, 2007).

Ambiciózní rodina

I tato rodina zajišťuje vhodné podmínky pro rozvoj dítěte. Rodiče jsou často pohlceni potřebou uplatnění a vzestupu na rozdíl od osobnostního rozvoje dítěte. Největší hodnotou se pro ambiciózní rodiče stává vzdělání, kariéra a materiální statky. Rodiče své děti často obdarovávají. Z jejich pohledu je to to nejlepší, co jim mohou dát. Tyto děti bývají nespokojené a také nedovedou popsat, co jim chybí (Helus, 2007).

Perfekcionistická rodina

Děti v této rodině jsou vystavovány nátlakům na jejich výsledky. Důležité pro rodiče je, aby jejich děti byly vždy nejlepší bez ohledu na jejich harmonický vývoj. Dítě bývá v permanentní zátěži, musí plnit očekávání rodičů. Často trpí na úzkosti a pocit vyčerpání. Selhání v některé z oblastí bere jako svou osobní prohru. Mezi rodiči a dítětem nastává disharmonie. V extrémních případech je vhodné navštívit pedagogicko-psychologickou poradnu (Helus, 2007).

Autoritářská rodina

Za autoritářskou rodinu se dá považovat taková rodina, která vychovává dítě neustálými rozkazy a zákazy. U dítěte je potlačen spontánní projev, vývoj a seberealizační potřeba. Mezi některé projevy patří apatie (nezájem o cokoli) nebo naopak impulzivnost. Typickým příkladem autoritářské rodiny bývá vyžadování automatické poslušnosti. Vymáhání poslušnosti je spojeno s tresty, jak fyzickými, tak i psychickými. Dochází k tzv. „lámaní“ osobnosti neboli potlačení rozvoje osobnosti. Nejčastějším zdrojem autoritářství bývá v rodině otec. Stává se, že děti, které zažijí autoritářský styl výchovy, tak sami tento styl výchovy praktikují na svých dětech (Helus, 2007).

Rozmazlující (protektionistická) rodina

V této rodině je prioritou vyhovět dítěti a jeho přáním. Existují 3 formy rodinného protekcionismu.

- Protekcionismus útočný: rodiče ochránářsky vystupují vůči okolí, kde se jejich dítěti dle jejich názoru křivdí. Častý konflikt vzniká mezi rodiči a učitelem.

- Protekcionismus soucítící: Rodiče nezaujímají obranný postoj nýbrž soucitný. Podporují sdílení pocitu ukřivdění a tím vytvářejí negativní postoj jedince vůči škole nebo jedincům.
- Protekcionismus služebný: Dítě se stává středobodem zájmu a rodiče mu za každou cenu chtějí vyhovět. Dítě přebírá roli rodiče a stává se diktátorem.

Rodina nadměrně liberální a improvizující

V této rodině chybí především řád, rodiče nemají jasně stanovené cíle výchovy. Tyto rodiče jsou přesvědčení o naprosté důvěře a vkládají do jejich rukou neomezenou moc v podobě volby. Tato volnost je často zneužívána ze strany dítěte, které není zvyklé mít respekt ke členům rodiny a ostatním lidem. Dítě si osvojuje špatné zvyky například egocentrismus a sobectví. Velmi často nastává situace, ve kterých dochází k neustálé změně výchovných stylů (Helus, 2007).

Odkládající rodina

Tato rodina bývá přetížena a nachází řešení své situace v odkládání svých dětí. Z počátku to bývají příbuzní, ať už se jedná o prarodiče nebo jiné příbuzenstvo. Postupně dochází ke svěřování dětí komukoliv, kdo má čas. Výchova tohoto typu narušuje vývoj a zraní dítěte. Dále je narušeno vytváření sociálních návyků, hrozí vytvoření deprivativního syndromu (Helus, 2007).

Disociovaná rodina

Tento typ rodiny má vážně porušené vztahy v rodině. Dělení je diferencované na vnějších a vnitřních vztahy.

1. Narušení vnějších vztahů rodiny

Jde o izolování a konfliktnost k okolnímu světu v rámci rodiny. Izolovanost se projevuje separací a odmítáním okolních vztahů. Rodina je uzavřená vůči okolí a řeší pouze své interní problémy. Vystupuje nepřátelsky vůči okolnímu světu. Často je projevem psychického traumatu nebo negativním zkušenostem ze strany okolí. Dále se jedná o konfliktnost, která velmi úzce souvisí s izolací. Vnější disociace má za následek výrazně méně informací ze světa. Tyto typy problémů mohou mít za následek i antisociální vývoj.

2. Narušení vnitřních vztahů rodiny

Následkem tohoto typu problému je zaměření se jen na své vlastní individuální problémy. Ostatní jsou pro jedince lhostejnými. Kontakty mezi jedinci jsou velmi strohé, jedná se pouze o předání informací bez projevu hlubších emocí. Velmi vážnou komplikací je citová deprivace, která v tomto případě může nastat.

Mezi členy rodiny jsou časté konflikty. V rodině panuje negativní naladění. Může docházet i k fyzickému nebo slovnímu napadení. Často bývá součástí alkoholismus nebo zanedbávání dětí. Jedná se o vypjaté situace, které mohu nastávat v období rozpadu rodiny (Helus, 2007).

1.7.2 Problémy současné rodiny a sociálně ekonomický status rodiny

Především by mělo být v zájmu všech rodičů, aby jejich dítě vyrůstalo ve fungující rodině. V praxi se setkáváme s rodinami, které nenaplní všechny potřeby dítěte, a tak se mohou objevit počáteční známky dysfunkce v rodině (Bučková, 2010).

V České republice není časté vyhledávání odborníka (psychologa), který pomáhá rodině v krizové situaci. Pokud se podíváme na rodinu z pohledu funkčnosti, tak se často setkáme s tzv. nálepkováním rodin. Úplná rodina bývá považována za funkční, naopak neúplná rodina je zařazována mezi nefunkční. *„Je potřeba zdůrazňovat, že kvalita rodinného soužití nezáleží ani tak na uspořádání a struktuře rodiny jako na tom, co v rodině probíhá. Právě rodinné procesy a vztahy jsou pro funkčnost a odolnost rodiny rozhodující.“* (Matoušek, 1997)

Podle Zdenka Heluse je současná rodina rozdělena do 5 charakteristických znaků. Zaprvé jde o **nukleární rodinu** tvořenou nejbližšími členy rodiny. Jedná se o partnery/manželé a děti. Dalším typem je **rodina manželská**, která je tvořena manželským párem a dětmi vlastními i nevlastními. Pokud rodina zůstává v soužití s rodovým příbuzenstvím, pak se jedná o rodinu **dvougenerační nebo vícegenerační**. Čtvrtým znakem je rodina **intimně vztahová**, která slouží pro vybudování citů a lásky mezi partnery. Posledním znakem je **privátní individualizace**, která je oproštěna od tradic a historických zvyků. Slouží k získání odpovědnosti za svá rozhodnutí (Helus, 2007).

Dysfunkční rodina

Dysfunkční rodina má záměrné nebo nezáměrné negativní důsledky na dítě. Taková rodina neplní některou ze svých funkcí. Jedná se o narušování sociálního systému. V knize od Jandourka je uvedena dysfunkce jako vada, která má důsledky na lidském jednání. Může působit negativa pro jednotlivce nebo pro celou společnost (Jandourek, 2001). Projevy dysfunkce mohou být různými způsoby. Mezi nejčastější způsoby patří zanedbávání péče o dítě. Dále je to učení nevhodným normám, které jsou pro společnost negativní. Dítě, tak může jednat zcela neadekvátně k situaci (Jandourek, 2001; Vágnerová, 2004). V populaci se vyskytuje okolo 2% takových rodin z celkového počtu (Fischer a Škoda, 2009).

Afunkční rodina

Jedná se o rodiny, kde nedochází k plnění základní funkce. Afunkční neboli nefunkční rodina má za následek poškození dítěte. Dochází k vážnému ohrožení zdravého vývoje dítěte, které může být až smrtelné. Pro dítě nemá taková rodina žádný pozitivní vliv. Bezprostředním řešením je odebrání takového dítěte z rodiny a jeho následné umístění do náhradní rodinné péče. V populaci můžeme nalézt výskyt takových rodin okolo půl procenta z celkového počtu rodin (Fischer a Škoda, 2009).

1.8 Sourozenecký vztah

Sourozenecký vztah je důležitou rolí v životě člověka. Sourozenci společně vytvářejí vztah, který se stává podstatným pro vytváření budoucích partnerských svazků. Sourozenci zažijí mnoho společných zážitků a mohou se stát nejlepšími přáteli po celý život. Novák ve své knize zmiňuje věkovou blízkost. Ta je pouze do dvou let a vytváří mezi dětmi opravdu silné pouto, podobné jako u dvojčat. Tento věkový rozdíl může být pro děti prospěšný, ale i naopak, v závislosti na výchově a osobnosti jedince (Novák, 2007).

Sourozenecký vztah ovlivňuje mnoho proměnných, kterými jsou rodičovská výchova, pořadí, ve kterém se dítě narodilo, pohlaví a věkové rozdíly. Samozřejmě mezi podstatný faktor patří i osobnost dítěte.

Matoušek a Pazlarová ve své knize uvádějí " *Děti vyrůstající v jedné rodině nezažívají totéž.*" (Matoušek a Pazlarová, 2014). Záleží na pozornosti, kterou rodiče musí rozdělit mezi své děti a jak moc zapojují starší sourozence do výchovy mladších. To pro některé děti může přinášet stresové situace. Přirozeně mezi dětmi vzniká rivalita a soupeření. Dobson popisuje vznik nepřátelství mezi sourozenci za jakousi hrozbu, která může nastat při špatných reakcích rodičů na spor mezi dětmi. Rodič je postaven do role rozhodčího. Dobson do své knihy zařadil tři doporučení, která pomohou rodiči s výchovou a kladným vztahem mezi sourozenci. První doporučení se týká nepodněcování přirozené dětské žárlivosti. Tam spadá především srovnávání mezi sourozenci z hlediska krásy a inteligence. Tím se rodič dopouští vyvolání žárlivosti na sourozence. To následně může vést k vytvoření nepřátelského vztahu (Dobson, 1995). Tato zásada se mi zdá velmi důležitá i když vlastního sourozence nemám. Budu se snažit tento bod dodržovat při výchově svých dětí. Ve druhém pravidle zaznívá vytvoření tzv. zákonů neboli systému, který platí stále a pomáhá k rychlé nápravě sporů mezi sourozenci (Dobson, 1995). Pokud se podíváme do rodin, tak se často setkáme s liknavostí rodičů, řešit dětské spory nebo naopak s přemírou trestů. Třetí pravidlo je především pro rodiče, kteří si musí připustit, že soupeření sourozenců je především kvůli získání jejich pozornosti, kterou děti vyžadují. Dobson

ve své knize ještě zmiňuje přísný zákaz zesměšňování členů rodiny. Ten se týká rodičů i dětí.

2 Charakteristika dítěte v předškolním věku

Předškolní věk z hlediska psychologického vývoje je v období od 3. roku. Konec předškolního období se pohybuje mezi 6. až 7. rokem v případě odkladu školní docházky. Dítě v tomto období pociťuje první rozdíly mezi pohlavím a formuje své osobnostní rysy. Z názvu můžeme soudit, že se jedná pouze o přípravné období do školy, ale to zdaleka není pravda. Jedná se o počáteční formování na celý život (Švingalová, 2003). Pokud se zaměříme na kognitivní funkce dítěte v předškolním věku. Uvidíme, že myšlení dítěte je pouze konkrétní a názorné. Pohled na svět mu komplikují fantazie, které jsou pro daný věk typické. Dítě nedokáže pochopit rozdílnost názorů. Dítě v předškolním věku věří svým fantaziím, je přesvědčeno, že se událost stala. Nejedná se tedy o lži v pravém smyslu, ale o výplody jeho fantazie. Dítě potřebuje, aby dostávalo odpovědi přiměřené jeho věku (Kohoutek, 2008).

Dítě přejímá vlastní sociální roli. Kolem čtvrtého roku chápe rozdíly obou pohlaví. Preferuje hračky odpovídající jeho pohlaví. Ještě kolem třetího roku života si myslí, že změnu pohlaví lze učinit změnou oblečení a stříhem vlasů (Švingalová, 2003).

2.1 Rodina a dítě v předškolním věku

Rodina je pro dítě v předškolním věku stále nejvýznamnější sociální skupinou. Vrstevníci začínají mít v životě dítěte velmi důležitou roli. Dítě se emocionálně osamostatňuje od nejbližší rodiny. Dítě může začít upřednostňovat vrstevníky na úkor rodiny. U dítěte se začínají objevovat soutěživé sklony, což některé mateřské školy nepodporují ba naopak potlačují. Pro dítě je důležitý správný vzor řešení konfliktů, schopnost pozitivních emocí k sobě a blízkým. Dítě má cit pro spravedlnost a je potřeba učit ho respektu ostatním a morálním pravidlům (Hoskovcová, 2006). Sociální stránka se výrazně formuje, dítě objevuje tzv. vyšší city ve formě kamarádství, dětské lásky, ale také žárlivost, závist a pocity křivdy. Pokud dítě nebude mít uspokojenou citovou složku může dojít ke chronickým poruchám ve společenské oblasti. Prostřednictvím této potřeby dochází k emoční deprivaci, která je způsobena chladnými vztahy v rodině, dále autoritářskou výchovou nebo rodiči, kteří upřednostňují jiné dítě. Dále se může jednat o flegmatickou výchovou nebo naopak výchovu s přemírou trestů. Tato nespokojenost tedy emoční deprivace těžce postihuje vývoj jedince. Nevhodný postoj rodiče má za následek snížené sebevědomí, žárlivost, vznětlivost a závislost na vybraných předmětech (Kohoutek, 2008). Domnívám se, že potřeba bezpečí a pocit citového uspokojení v období kolem rozvodu není určitě naplněna. Děti zažívají velké změny v životě především od výchovy až po změnu bydliště. Styl výchovy po rozvodu rodičů může být velmi odlišný. Soud, který

rozhodne o střídavé péči by měl brát v potaz, že dítě připraví o stálý domov a pocit bezpečí.

2.2 Emoce

Pro člověka bylo vždy důležité porozumění a umění vyjádřit své emocionální naladění. Slouží jako prostředek k dorozumívání a uspokojování svých základních potřeb s vývojem řeči slábnou důležitost z hlediska interakce s okolím. Emoce a jejich projevy podléhají určitým pravidlům a normám ve společnosti, které jsou součástí socializačního procesu (Wedlichová, 2010).

2.2.1 Emoční vývoj dítěte (batolecí až předškolní věk)

Emoce jsou přítomny u dítěte hned od narození. Dítě s nimi projevuje svou libost/nelibost. V tabulce níže je uveden vývoj emocí u dětí od narození do 18 měsíce věku dítěte.

Tabulka 1: Vývoj emocí od narození

expresse základních emocí	přibližná do- baprojevu
novorozenecký smích	od narození
bez zřejmého důvodu	
úleková reakce	
disstres v odpovědi na bolest	
nelibost v odpovědi na nepříjemné čichové a chuťové dojmy	
sociální úsměv	3.-6. týden
vztek, překvapení, smutek	2.-4. měsíc
Strach	5.-7. měsíc
sebe-vědomí, empatie, stud, žárlivost, ostýchavost, pýcha, pocity viny, opovržení	12.-18. měsíc

Zdroj: Vlastní tvorba dle knihy Lidské emoce Milana Nakonečného (Nakonečný, 2000)

V předškolním období dítě získává spoustu nových zkušeností, proto může dojít ke komplexnějšímu pojetí citů. Dochází k citovému dozrávání a z emocí se postupně mohou stát vyšší city. Právě předškolní období je spojené s důležitým rozvojem emoční inteligence. To je ovlivněné rodinným prostředím. Pro vstup do školy je důležité vytvoření emoční kompetence (Wedlichová, 2010).

2.2.2 Zvláštnosti emočních reakcí dítěte

Podle Wedlichové (2010) u dětí může docházet k určitým zvláštnostem v emočních reakcích dítěte. Emoční reakce:

- „jsou labilní, snadno se mění, nálady dítěte kolísají a mohou téměř okamžitě přecházet i ve svůj protiklad;
- jsou krátkodobé, mají jen krátký průběh a rychle odeznívají;
- jsou velmi expresivní, výrazově nepotlačitelné, spontánní ve svých projevech a dítě se postupně učí výraz svých citů ovládat v souladu se společenskými požadavky;
- vyznačují se určitým paradoxem, který spočívá v tom, že jsou výrazově velmi silné, ale současně povrchní“ (Wedlichová, 2010)

Pokud dochází s dítětem ke komunikaci ohledně emocionálních prožitků. Dítě lépe a rychleji dokáže porozumět určitým situacím se kterými se setká. V předškolním období by mělo dítě dokázat pojmenovat emoce a přičíst k něm určité chování i na druhých osobách (příkladem může být chlapeček je smutný, protože ztratil autíčko). Velmi důležitým faktorem je, že dítě skrze označování emocí se učí vyjadřovat pomocí jazyka. Dítě během her v mateřské škole je schopné rozeznávat emoce díky interakcím s vrstevníky (Wedlichová, 2010).

Složitě emoce se u dítěte projevují od 3 a půl let. Dítě běžně používá stud, vinu, hrdost atd. Děti jsou ovlivňovány vlastní zkušeností, vývojem kognitivních funkcí a sociálním prostředím. Dítě v tomto období je velmi citlivé na své úspěchy a neúspěchy. Po třetím roku života je dítě schopné navazovat **přátelské vztahy** s vrstevníky. Ty bývají charakterizovány krátkou dobou trvání. Mezi 3.-5. rokem se u dítěte začíná objevovat tzv. **regulace emočních reakcí**. Dítě většinou reaguje bezprostředně na danou událost. Reakce bývá v kontextu s porozuměním situace. Začíná si uvědomovat spojitosti mezi emocí a příčinou. Před koncem předškolního období by dítě mělo být schopno posoudit správný emocionální projev k dané situaci (Wedlichová, 2010).

Správná komunikace mezi dospělým a dítětem v předškolním věku ovlivňuje jeho emocionální vývoj. Pro vývoj dítěte je důležité rodinné prostředí, ale i mateřská škola. V závěru předškolního období by dítě mělo být schopno kontroly svých emocí a prožitků.

Díky společnosti dochází k regulaci chování, ale také k utlumování náhlých emočních reakcí. Pozvolna dochází u dítěte k vývoji složitějších emocí. Významným prvkem je tzv. autoregulace, kdy dítě začne samo umírňovat své reakce. Dítě v předškolním věku stále připisuje emoce k aktuálnímu prožitku. Teprve na začátku školního

období dítě rozlišuje tuto skutečnost a dokáže vůlí potlačit své emoce (Wedlichová, 2010).

3 Rozpad rodiny

V první části této kapitoly uvedu informace o rozvodu. V další části se budu zabývat problematikou rozpadu rodin se zaměřením na jednotlivé členy rodiny, především na dítě v předškolním věku.

3.1 Rozvod rodiny

Rozvod neboli rozpad manželského svazku mezi partnery, kteří se z různých aspektů (etických, sociálních, právních a emočních) rozhodnou žít odděleně. Podle Českého statistického úřadu rozvodovost neustále roste. Dle nejnovějších údajů z roku 2016 rozvodovost stoupla na 50 768 rozvodů ročně. V poměru se sňatky se jedná zhruba o polovinu manželských párů, které se rozvedou. Na každou dvojici připadá 1,5 dítěte. Přestože se stává rozvod běžnou součástí novodobé generace. I tak je velmi náročnou životní zkušeností pro všechny účastníky (Český statistický úřad, 2018).

Z právního pohledu je důležité zmínit, že soud se snaží za všech okolností chránit zájmy dítěte. *„Přesto, že je soužití manželů rozvráceno, nemůže být manželství rozvedeno, byl-li by rozvod v rozporu se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabylo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu.“* (Česko, 2012a) Tato situace může nastat, pokud soud rozhodne, že manželství lze obnovit nebo pokud po rozvodu hrozí dítěti vážná psychická újma na zdraví. Tohle rozhodnutí se stává pouze v ojedinělých případech. V případě, že se v manželství nachází nezletilé dítě. *„Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů.“* (Česko, 2012b)

Společnost akceptuje právo matky na dítě, které chce vychovávat sama bez partnera. V současné chvíli je právo matky na dítě tolerováno, a dokonce i podporováno. Avšak právem muže se společnost příliš nezabývá. Spousta žen, které se starají o dítě samy se dostávají až pod hranici životního minima. Žena často musí obětovat svou kariéru ve prospěch a výchovu svých dětí (Dudová a Hastrmanová, 2007).

Rozvod je podle Matějčka s Dytrychem vyvrcholením nesouladu mezi partnery a prochází třemi stádii:

1. Manželský nesoulad: vzniká z četných neshod mezi partnery. Manželé spory nedokáží vyřešit.
2. Manželský zvrát: postiženo bývá emoční, ekonomické a výchovné prostředí. Rozvrat mezi partnery je akutní nebo dlouhodobý. Může přejít do třetí fáze.

3. Rozvod: jedná se o formální ukončení vztahu, jde o poslední možné řešení konfliktů mezi partnery. Do rozvodu musí vstoupit i úřední instituce. Tzn. rozvod deklarováný.

Můžeme se setkat s rodinou, kde dochází k trvalému rozvratu, ale i přesto žádost o rozvod manželé nepodají. Jedná se o rodiny především v tíživé finanční situaci. Tam se hovoří o tzv. rozvodu nedeklarovaném. Podle nejnovějších výzkumů je prokázáno, že se nesetkáme s věkem dítěte, které by nepostihl rozpad rodiny. Rozdílná je reakce právě v určitém období a v závislosti na pohlaví. Při rozpadu rodiny dochází k psychické zátěži u dítěte. Jeho důsledky se nemusí projevit hned, ale ve vzorcích chování, která se mohou objevit až v pubescentním věku. Po rozvodu ovšem napjatá situace mezi partnery nekončí. Z rozvodové praxe víme, že napjaté vztahy mezi rodiči pokračují. Dítě se opakovaně dostává před soudní znalce a často se stává prostředníkem k vyřizování účtů mezi bývalými partnery.

U dítěte, které je dlouhodobě vystavované stresu a frustraci dochází k psychickým úzkostem a zhoršené pozornosti (Matějček a Dytrych, 2005).

Tabulka 2: Rozvody podle příčiny rozvratu manželství

Tab. 18. Rozvody podle příčiny rozvratu manželství (v %)

	Příčina rozvratu manželství na straně muže				Příčina rozvratu manželství na straně ženy			
	1991	1995	2000	2004	1991	1995	2000	2004
Neuvážený sňatek	6,4	4,3	1,9	1,8	6,4	4,3	2,0	1,9
Alkoholismus	10,6	7,2	4,2	2,5	1,1	0,5	0,2	0,5
Nevěra	15,2	12,7	8,5	6,3	15,1	8,5	5,7	4,5
Nezájem o rodinu	7,4	6,8	4,1	4,0	2,8	2,0	1,5	0,8
Zlé nakládání, trestný čin	2,5	1,8	1,1	0,7	0,4	0,1	-	-
Rozdíl povah, názorů a zájmů	34,4	52,3	62,9	37,0	34,4	52,7	63,1	39,1
Zdravotní důvody	1,2	0,1	0,4	0,2	1,7	0,3	0,2	0,3
Sexuální neshody	2,8	1,4	0,5	0,3	2,8	1,2	0,5	0,1
Ostatní příčiny	12,5	12,2	15,7	45,7	11,1	22,9	18,7	46,3
Soud nezjistil zavinění	7,0	1,3	0,8	1,5	24,2	7,3	8,1	6,5

Zdroj: Český statistický úřad (Český statistický úřad, 2005).

V tabulce můžeme vyčíst příčiny rozvratu manželství v České Republice. Podle statistiky nejčastějším důvodem, který manželské páry uvádějí jako důvod rozvratu manželství, jsou rozdílné povahy a názory, a to jak od mužů, tak i od žen. Jako druhou nejčastější příčinu označují muži i ženy ostatní. Další výčet méně častých příčin uvádím už jen pro ukázkou a jsou jimi nevěra, alkoholismus, zdravotní důvody, sexuální neshody atd.

Matějček s Dytrychem ve své knize zmiňují, že rozvodem napjatá situace mezi partnery stále nekončí. Dítě je podrobováno různým soudním vyšetřeními, kde musí opakovaně uvádět se kterým z rodičů chce žít. Dítě předškolního věku je většinou svěřeno do výhradní péče matky (Matějček a Dytrych, 1994).

Negativní dopady, které mohou nastat po odchodu partnera jsou závislé od individuální situace. Pokud dojde k úmrtí jednoho z partnerů, tak podle profesora Heluse dochází k rychlejšímu vyrovnání se ztrátou než v případě náročného rozchodu nebo rozvodového řízení. Pokud dojde k úmrtí otce, zůstává většinou ve vzpomínkách zapsaný jako kladná autorita. V případě rozvodu matka většinou zaujímá negativní postoj vůči otci. Matka nemusí přímo před dítětem používat negativní hodnocení, i tak dítěte její postoj vycítí. U dítěte pak může dojít k vytvoření bloku vůči mužské autoritě (Helus, 2007).

3.2 Rozpad rodiny a sdělení dítěti

Děti často před úplným rozpadem tuší, že se něco děje. Mohou být svědky hádek rodičů, ale i tak jsou rodiče často přesvědčení, že dítě o krizi rodiny neví, a proto odkládají sdělení této informace.

Děti prožívají napětí a nejistotu. Nejlepším způsob, jak částečně zmírnit tyto pocity, je objasnění situace dítěti., když je dítěti sdělena tato skutečnost včas ještě, než se dozví o rozpadu rodiny jinou méně vhodnou formou. Tímto způsobem lze předejít otřesu. Samozřejmě i tak to pro dítě bude velmi náročné období. Je vhodné, aby oba rodiče byli přítomni u sdělení dítěti. Nejlépe v klidné prostředí, kde nebudou ničím rušeni. Často se stává, že je pověřen iniciátor rozvodu, aby dítěti tuto skutečnost řekl sám (Matějček a Dytrych, 1994). Dítěti je dobré vysvětlit situaci, jak bude následně vše probíhat. Rozvod nikdy dítěti nesdělovat impulzivně a pod vlivem emocí. Dobré je zmínit, že i nadále dítě budou mít oba rodiče stejně rádi a láska k němu se nemění. Sdělení musí probíhat s přihlédnutím na věk a chápavost dítěte. Zásadním se po rozhovoru s dítětem stává zjištění, zda chápe, co se děje a ujistit ho o lásce k němu i když nebudou nadále sdílet společnou domácnost. V rámci rozhovoru může dítě začít pokládat zvědavé otázky, což může být pro rodiče velmi obtížné, zejména pak na tyto otázky odpovídat. Je třeba, aby se snažili na otázky pravdivě odpovědět. Rodiče by se měli vyvarovat lživým odpovědím.

3.3 Reakce dětí na rozvod

„Na začátku musí děti přijmout skutečnost, že rozvod je problém dospělých, že dospělí jsou odpovědní lidé a lze jim důvěřovat, že záležitosti související se svým vztahem dokážou vyřešit. Mnohé děti mluví o svém zoufalství a pocitu viny, že nedokázaly rodiče

smířit. Děti se staly součástí problému, ale trápí se, protože nedokážou pomoci najít řešení – což samozřejmě není a neměla by být jejich povinnost.“ (Smith, 2004)

Velká část dětí mívá velmi proměnlivé emoce. Častou reakcí je potlačení smutku. Ten se projeví až při další nepříznivé zprávě. Důležitým faktorem bývá osobnost rodičů a jejich schopnost podat dětem tuhle skutečnost.

Další odlišnost můžeme vidět u chlapců, kteří především v mladším věku snášejí rozvod rodičů obtížněji. Především v pubertálním věku je zjevný problém u dívek. U chlapců se stává velkým problémem, když žijí pouze s matkou a s otcem se nevidají. Chybí jim možnost ztotožnění s mužským vzorem, později se může objevit agresivní chování. Postavení otce je tedy nadále i po rozvodu velmi důležité pro zdravý rozvoj dětí.

Někdy se rodiče mohou setkat s lhostejností od svých potomků, jedná se především o chlapce v rodině, kde není běžné projevovat emoce. Proto nebývá překvapivé, že i u takhle důležité události není žádná emoce vidět. Především chlapci mají sklon popírání svých citů. Což se v pozdějším věku může projevit špatným navazováním sociálních vztahů. V rodinách, kde je běžné fyzické napadání se může zdát, že i děti uvítají, když se rodiče rozejdou. Ale většinou chtějí zachovat situaci, i když bývá pro účastníky nesnesitelná. I přes nedostatky rodičů je zpravidla milují. Pokud ale i přesto dojde k rozvodu, spousta dětí později přehodnotí svůj názor. Vše záleží na postavení dítěte v rodině. Nejstarší dítě se může dostat do pozice prostředníka mezi rodiči a tím se dostává do střetu mezi rodiči. Chce si zachovat svou loajalitu k rodiči. Často může roli partnera převzít jedno z dětí. Tato situace bývá pro dítě velkou psychickou zátěží (Smith, 2004).

Janošová ve své knize zmiňuje, jak traumatizující událostí je rozvod pro dítě. Dítě je poměrně dlouhou dobu svědkem patologického chování rodičů. Janošová rozděluje reakce dětí podle věku ve kterém zažijí rozpad rodiny. Jiné chování můžeme sledovat doma a ve škole. Podle výzkumu sledujeme horší průběh u chlapců. Chlapci bývají více agresivnější a neposlušní na rozdíl od dívek. V pozdějším věku může nastat problém komunikace s opačným pohlavím. Závažnost těchto problémů může mít následky v pozdějším věku dospívání.

Pokud se zaměříme na rozdíly v chování mezi chlapci a dívkami, tak je patrné, že dívky si vytvářejí velmi úzký vztah společně s matkou. Nový partner představuje vetřelce. Vztah mezi matkou a dcerou, tak může být narušen. Někdy se stane, že nový partner nebude nikdy zcela akceptován. Chlapci považují nového partnera za rivala, se kterým musí soutěžit o pozici hlavy rodiny, ale později bývá z pohledu chlapců příchod nového partnera hodnocen pozitivně (Janošová, 2008).

3.4 Strategie dětí vyrovnání s rozpadem rodiny

Děti k vyrovnání s rozpadem rodiny využívají mnoho strategií, které jim pomáhají vyrovnat se s danou situací. Řada rodičů nepřipisuje agresivní až zlomyslné jednání přímo rozvodu. Děti mohou mít až psychosomatické obtíže např. bolesti břicha, ko-přivky a poruchy spánku, poruchy příjmu potravy a agresivita. Pokud si rodiče všimnou těchto psychosomatických změn, musí umět zareagovat a dítě musí najít jinou alternativní formu, kde se zbaví negativních emocí. Jinak může dojít k tomu, že děti začnou ubližovat sobě nebo ostatním. Jinou strategií může být tzv. předjímaný špatných důsledků. Dítě se bojí riskovat a nechce navazovat sociální vztahy. Pokud jej navážou, tak při prvních partnerských neshodách ze vztahu utíkají (Matějček, 1994).

3.5 Rozpad rodiny a dítě předškolního věku

Děti předškolního věku jsou velmi zranitelné. Dopad rozvodu není důkladně podložen žádnými studiemi. Nejhorší dopad bude mít rozvod na dítě, které ztratí osobu blízkou, ke které je připoutáno. U dětí v batolecím věku je důležité zdůraznit, že mohou trpět úzkostmi a smutkem. Reagují na aktuální naladění rodiče, se kterým jsou. Svou negativní reakci mohou projevit pouze pláčem a neprospíváním. Obecně děti bývají podrážděnější. Děti mezi prvním a druhým rokem nedokážou slovně vyjádřit své znepokojení. Takto malým dětem (3-6 let) jen velmi těžko můžete vysvětlit, jak to teď bude fungovat a tyto děti mají tendenci veškerou vinu svalovat na sebe. Nemají vyvinutou orientaci v čase. A především se bojí i odchodu druhého rodiče. V tomto věku se mohou ve svém vývoji vrátit do předchozích fází. Pro děti, které dovrší tří let je mužský vzor velmi důležitý. Chlapci chtějí být jako jejich táta, stává se pro ně jejich vzorem. Pro dívky je kontakt s otcem v tomto věku nejdůležitější, pro dívky je otec jako princ, kterého si v dospělosti sami vezmou. Děti kolem čtvrtého a pátého roku věku mohou začít opět žvatlat nebo se pomočovat (Matějček a Dytrych, 1994).

Děti v tomto věku mají zatím stále problém s časovou orientací. Proto nedokáží pochopit, kdy pojedou za tátou nebo kdy uvidí mámu. Pojmu rozchod nebo rozpad rodiny vůbec nerozumí. Mají sklon k útěku do svých fantazií. Někdy si dítě vytváří imaginárního kamaráda, což může signalizovat problém. Dítě v předškolním věku nezná dostatek slov, kterými by mohlo vyjádřit své obavy a emoce. Pokud ze strany rodiny dochází k zanedbání potřeb, dítě se na sebe snaží upozornit, a to především zlobením. Prioritou v tomto období je, aby dítě bylo ujišťováno o lásce k němu (Smith, 2004).

Některé děti mohou působit navenek vesele, smutek a negativní emoce se mohou hromadit a projeví se při další ztrátě nebo problému. Jiné děti mohou své reakce na

rozpad rodiny ventilovat nervozitou, trucováním, agresivitou nebo formou regrese (cucáním palce a pomočováním). Jejich pocity mohou být proměnlivé podle okolností. Pocity můžeme pozorovat zprostředkovaně za pomoci výkresů a her. Dítě v předškolním věku může hledat osobu na kterou se upne a spoléhá na ni za všech okolností. Vyhledávanou osobou se může stát i učitelka mateřské školy. Měla by dítěti přinášet pocit bezpečí a jistoty. Pro dítě je důležité, aby byly zodpovězeny všechny jeho otázky, což může do jisté fáze působit preventivně a předcházet problémům. Povinností rodičů by mělo být zajistit klidné podmínky pro přechod mezi domovy (Smith, 2004).

3.6 Způsoby svěření dítěte do výchovy po rozvodu

V České republice je dítě nejčastěji svěřeno do péče jednoho z rodičů a to v 90 % případů matce. Během soudního řízení bývá přihlédnuto k samotnému přání dítěte. Pouze ve výjimečných případech bývá dítě svěřeno do výhradní péče otce. Jde o situace, kdy dochází k nepřítomnosti matky nebo negativnímu postoji k výchově (Francová a Dvořáková Závodská, 2008). Podle výzkumu z roku 1996 bylo zjištěno: *„Děti ve výhradní péči rodiče stejného pohlaví – tedy chlapci v péči otců a dívky v péči matek – byli přizpůsobeny lépe než děti ve výhradní péči rodiče opačného pohlaví.“* (Warshak et al., 1995)

Pokud se zaměříme na nejčastější porozvodovou péči o dítě, tedy výlučnou, která stanovuje výhradní právo na výchovu jednoho z rodičů a péči druhého pouze ve stanovenou dobu. Styk druhého rodiče s dítětem běžně bývá stanoven soudem na každý druhý víkend standardně společně s jedním odpolednem v týdnu. Rodič, který nemá dítě ve výhradní péči přispívá soudem vyměřenou částkou tzv. výživné na dítě. Soud vyměří výživné z platového výměru rodiče s přihlédnutím na věk a potřeby dítěte (Černá, 2014).

Jednou z dalších možností výchovy dítěte je střídatá péče. Někteří autoři se domnívají, že se jedná o nejvhodnější formu porozvodové výchovy dítěte. Já s tímto názorem nejsem ztotožněna. Určitě se najdou výhody a jednou z hlavních je, že dítě zůstává v častém kontaktu s oběma rodiči. V rámci střídaté péče existují dvě formy jednou z nich je střídání dětí, které se stěhují pravidelně mezi domovi obou rodičů. Dítě, tak nemá jeden domov. Druhou možností střídaté péče je, že dítě zůstává na jednou místě a rodiče se u něj střídají během různého intervalu na kterém se domluví. Tuto možnost považuji za nejvhodnější pro dítě. Ale velmi málo rodin si tuto variantu může zvolit, již jen z finančního hlediska. Rodiče jsou připraveni o svůj soukromý život. Jedná se o velmi komplikovanou formu střídaté výchovy. Rodiče musí být mezi sebou schopni dobré komunikace, tak aby byl zachován chod domácnosti

(Trávníček, 2015). Třetí a poslední forma je společná péče. Rodiče nadále i po rozvodu zůstávají žít společně v jedné domácnosti, nadále pečují o dítě. Pro tuto variantu je nesmírně důležitá komunikace. Společná péče je velmi zřídka vyhledávanou variantou. Rodiče po rozvodu upřednostňují oddělené domácnosti (Černá, 2014).

4 Osobnost učitelky MŠ

Charakteristika osobnosti pedagoga skýtá mnoho vlastností, které následně slouží jako jeden celek. Podstatnou součástí je způsob chování k dětem. Na prvním místě je láska k dětem jako takovým. Vztah k nim napovídá o kvalitě pedagoga. S tím souvisí schopnost motivace a podnětné prostředí pro dítě. Navázání kontaktu a ochota společné práce vytváří pocit přátelství. Mezi další velmi důležité rysy patří trpělivost, spolehlivost, objektivita, dobré komunikační a vyjadřovací schopnosti, osobní charisma, dobrá paměť a vůle. Komplexně tedy osobnost zahrnuje řadu profesních kvalit, které jsou pro osobu pedagoga důležité (Průcha et al., 1995).

4.1 Komunikace mezi rodiči a MŠ

Správná komunikace mezi učitelkami v mateřské škole a rodiči má zásadní vliv na pozitivní rozvoj dítěte. Mezi dětmi se vytváří lepší kolektiv a dítě se v mateřské škole může cítit v bezpečí. V případě vzniklého problému je řešení snadnější. Způsoby komunikace s rodiči probíhají různými způsoby, může se jednat o nepřímý kontakt například přes webové stránky mateřské školy nebo nástěnku, kde učitelky vypisují nejdůležitější informace. Další variantou může být schůzka s rodiči nebo vypracování dotazníku. Tyto způsoby komunikace řadíme mezi formální. Neformální část je prováděna při každodenním kontaktu učitele s rodiči. V některých případech si mohou přijít i rodiče pro radu učitele nebo se rodiče angažují formou sponzorských darů a výpomocí poskytnutím některého přebytečného materiálu, který mohou ve školce využít (Rabušicová et al., 2004).

V průzkumu, který se konal v roce 2011 došlo ke zjištění v jakých oblastech chtějí být rodiče informováni. Výzkum byl prováděn v mateřských školách. Z průzkumu vyplývá, že rodiče chtějí být informováni především o chování dítěte, v čem dítě vyniká nebo naopak. Dále chtějí být informováni o akcích, které se pro děti chystají a záměrech školy. Podle Feřteka je právě na škole/učitelu, aby si stanovili určitá pravidla komunikace s rodiči (Feřtek, 2011).

Feřtek ve své publikaci zmiňuje pravidla pro učitele a rodiče, kteří by se je při vzájemné komunikaci měli snažit dodržovat.

Pro učitele:

1. *„Mluvte s rodičem jako s rovnoprávným partnerem, respektujte jeho důstojnost.*
2. *Vnímejte rodiče jako „experta“, který nejlépe zná své dítě.*
3. *Komunikujte s rodiči přímo, ne prostřednictvím dítěte.*
4. *Berte dítě jako plnoprávnou součást učitelско-rodíčovské debaty o něm.*
5. *Nevnímejte každý dotaz či kritiku jako osobní útok.“ (Feřtek, 2011)*

Pro rodiče:

1. *„Nedívejte se na učitele jako na protivníka, ale naopak jako na spolupracovníka při výchově.*
2. *Nejednejte s ním jako s pedagogickým sluhou a respektujte jeho odbornost.*
3. *Přicházejte do školy raději se zdvořilým dotazem, ne s odhodláním bojovat.*
4. *Ověřujte si informaci od svého dítěte, bývají často zkreslené.*
5. *Nepomlouvejte nikde učitele svých dětí a rozhodně ne, když to mohou slyšet.“*
(Feřtek, 2011)

4.1.1 Metody komunikace s rodiči

Prvotní komunikace nastává již u přijímacího řízení dítěte do mateřské školy. Prioritou učitele je zjišťovat si informace o dítěti, které mu mohou pak pomoci při začleňování do kolektivu třídy. Setkání by mělo probíhat formálně, ale působit přirozeně. Učitel by si měl před setkáním sestavit seznam otázek ohledně dítěte. Otázky se týkají především sebeobsluhy dítěte a jiných neméně důležitých věcí. Rodiče rozhovory většinou vnímají pozitivně. Vidí ze strany učitele zájem o jejich dítě. Začíná se tak vytvářet důvěrný vztah mezi rodičem a učitelem. Zároveň si tak může učitel udělat představu o výchově a situaci v rodině (Lažová, 2013). Podle Čapka většinou dochází k jednostranné komunikaci mezi rodičem a učitelkou mateřské školy. Lažová i Čapek se shodují na tom, jak moc je důležitá komunikace mezi učitelem a rodiči. Učitel sděluje pokroky dítěte a zároveň se zmiňuje o nedostacích. Při rozhovoru je vhodné začít komunikaci úspěchy dítěte. Učitel by měl vytvářet příležitosti zapojení rodiče do akcí a aktivit probíhajících ve školce (Čapek, 2013; Lažová, 2013).

Praktická část

V praktické části uvedu cíl práce s výzkumným souborem. Součástí jsou specifika výběru respondentů. Dále se zaměřím na metodologii výzkumné práce, kde přiblížím zvolené metody. V neposlední řadě se zmíním o etice výzkumu. Poté v praktické části práce uvedu strukturovaný rozhovor s následným schnutím výsledků z provedeného výzkumu. V závěru praktické části se budu věnovat diskuzi výsledků.

5 Praktická část

5.1 Cíl práce

Tématem mé bakalářské práce je: Rozpad rodiny a jeho působení na děti v předškolním věku. Hlavním záměrem práce je hlubší proniknutí do problematiky vlivu rozpadu rodiny na dítě v mateřské škole. Výzkum jsem realizovala prostřednictvím rozhovorů s učitelkami mateřských škol. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jak učitelky mateřských škol vnímají vliv rozpadu rodiny na předškolní dítě. Dále mi jde o zjištění změn v chování a prožívání dítěte po rozpadu rodiny, kterých si učitelky všimaly u dětí v této životní situaci.

5.2 Výzkumné otázky

- a) Jaké změny v chování a prožívání u dětí předškolního věku mohou nastat při rozpadu rodiny?
- b) Do jaké míry je učitelka mateřské školy informována o změnách a případném rozpadu v rodině?

5.3 Metodologie

Jako metodu sběru dat jsem zvolila strukturovaný rozhovor. Charakteristikou metody je získání dostatečného množství informací o dané problematice. Výzkumník následně po sběru dat může začít hledat pravidelnosti, které se ve výzkumu vyskytují. Dochází k formulování a stanovení závěrů (Švaříček a Šed'ová, 2007).

Strukturovaný rozhovor se skládal z čtyřadvaceti hlavních otázek. Ke zpracování získaných dat bylo využito jak kvalitativních, tak kvantitativních metod, jedná se tedy o smíšený výzkum. Kvantitativní metody byly využity zejména pro zpracování grafického znázornění odpovědí jednotlivých respondentů.

Smíšený výzkum se řadí mezi relativně nové metody výzkumu a kombinuje mix kvalitativních a kvantitativních metod. Oba typy metod se tak vzájemně doplňují.

V posledních letech je využíván zejména pro odpovědi na výzkumné otázky kladené v pedagogických disciplínách (Vlčková, 2011).

5.3.1 Strukturovaný rozhovor

Strukturovaný rozhovor je jednou z nejčastějších forem kvalitativního šetření. Jedná se o formu interview, kdy výzkumník pokládá respondentovi předem stanovené otázky v pořadí, které si sám stanovuje. Badatel si zapisuje odpovědi v bodech a součástí rozhovoru může být audio zařízení, které celý rozhovor zaznamenává (Sociologický ústav AV ČR, 2017). Součástí mé práce jsou rozhovory ve formě audiouznamu, které jsou přiloženy na kompaktním disku.

5.3.2 Otázky strukturovaného rozhovoru

Při strukturovaném rozhovoru byly všem respondentům výzkumu položeny následující otázky.

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?
2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?
3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?
4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?
5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?
7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny? (20,25,30,35,40 let)
8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?
9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?
10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?
11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)
12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?
13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?
14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?
15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?
16. Pozorovala jste u dítěte... (náladovost, regrese ve vývoji, zvýšená zlobivost, agrese, netrpezlivost, emoční labilita, koktání, pomočování, lživost, cucání place, lži, drobné krádeže, noční děsy, lhostejnost, zamlklost, specifické somatické obtíže-

bolesti břicha, zhoršení vztahů mezi vrstevníky, zvýšená rozmazlenost, neposlušnost, separační úzkost)

17. Setkala jste se se sourozenci (případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?
18. Svěřovaly se děti Vám se svými pocity a problémy?
19. Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?
20. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?
21. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?
22. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?
23. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?
24. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

Kompletní odpovědi jednotlivých respondentů jsou uvedeny v příloze pod čísly 1 až 7.

5.4 Výzkumný soubor

5.4.1 Metody výběru výzkumného souboru

Pro výběr výzkumného souboru jsem u prvního respondenta zvolila metodu účelového výběru podle předem stanovených kritérií popsanych níže. První respondent (učitelka) byl vybrán na základě doporučení učitelky, se kterou jsem se seznámila na praxi v běžné mateřské škole. Výběr byl záměrný, je považován za jednu z jednodušších variant. Účastníci výzkumu musí splňovat určitá kritéria. Výběr respondentů je zaměřen na určitý vzorek (Miovský, 2006). Kritéria výběru respondentů pro kvalifikační práci byla následující. Jednalo se o učitelky mateřských škol s minimálně roční praxí. Učitelky se zároveň musely nyní nacházet aktivním v zaměstnaneckém poměru. Pro další výběr respondentů jsem využila metodu Snowball, kde dochází k řetězové reakci. Tato varianta je využívána u specifického výběru respondentů.

Metoda sněhové koule

Metoda sněhové koule, tzv. metoda snowball, je využívána k oslovení a následnému získání nových respondentů. Metoda může být označována jako řetězová nebo referenční metoda. Díky této metodě je možné získat nové kontakty. Celý proces začíná u jednotlivce, u kterého předem víme, že splňuje předem daná kritéria (Jeřábek, 1992). Mé kritérium pro výzkumnou část je učitelka mateřské školy, která je aktuálně v pracovním poměru, zároveň splňuje minimálně jeden rok praxe. Tato osoba mi zprostředkuje možnost dalšího rozhovoru s respondentem, který splňuje mnou stanovená kritéria. Celý proces se opakuje až do splnění počtu předem stanovených

interview s respondenty. Tuto metodu je vhodné použít u specifického vzorku těžko přístupných jedinců (Jeřábek, 1992).

Celkem jsem oslovila osm respondentek, jedna oslovených odmítla účast na rozhovoru.

5.5 Popis respondentek

Níže uvedu krátký popis jednotlivých respondentek. Z důvodu zachování anonymity jsou jednotlivé respondentky označeny jako Učitelka č. 1-7, rovněž nejsou uváděny podrobné informace, které by mohly vést k identifikování osob, jež si přáli zůstat v anonymitě.

První z dotazovaných učitelek (Učitelka č. 1) pracovala řadu let jako vychovatelka ve školní družině, nyní již 10. rokem pracuje v mateřské škole. Rozhovor byl proveden na základě doporučení jiné z učitelek v mateřské škole, která je nyní v důchodu. Další respondenti byli vybráni metodou snowball, kterou popisují níže.

Druhá respondentka (Učitelka č. 2) má za sebou 35 let praxe a je zaměstnána ve stejné školce jako předchozí respondentka.

Třetí respondentka (Učitelka č. 3) je vedoucí učitelka školky. Osobně mi metodou snowball doporučila další respondentku. V současnosti má 38 let praxe v mateřské škole.

Čtvrtá respondentka (Učitelka č. 4) má za sebou rovněž 38 let praxe a uvádějí podobné zkušenosti i názory na danou problematiku jako Učitelka č. 3.

Pátá respondentka (Učitelka č. 5) je bývalá vedoucí učitelka, která ač je v důchodovém věku, je stále aktivně vyučující. Řadu let pracovala v křesťanské školce a nyní vypomáhá v běžné mateřské škole.

Šestá respondentka (Učitelka č. 6) má nejméně praxe jako učitelka mateřské školy. Dříve pracovala jako vychovatelka v dětském domově, posléze po doplnění studia začala pracovat na školce na vesnici.

Poslední respondentka (Učitelka č. 7) je nejmladší z dotazovaných učitelek. Má vystudovanou střední pedagogickou školu a nyní si při práci dodělává vysokoškolské studium.

5.6 Realizace výzkumu

S každou z respondentek byl proveden strukturovaný rozhovor s předem stanovenými otázkami. Každý z rozhovorů trval odlišnou dobu z důvodu časové možnosti respondentů. Rozhovory po většinou probíhaly ve školském zařízení, kde jsem měla

s respondenty domluvené schůzky. Učitelky č 1 a 4 byly vyrušovány dětmi, kdy jimi bylo velmi často zasahováno do rozhovoru s respondentem. To celkově narušovalo průběh strukturovaného interview. U rozhovoru s učitelkou č. 6 byla přítomna další osoba, která často vstupovala do rozhovoru. Respondentka si vzala na rozhovor kamarádku, která má taktéž vystudovanou předškolní pedagogiku a neustále docházelo k tomu, že se respondentka ptala na radu přítomné kamarádky. Další rozhovory probíhaly v zajištěném soukromí bez přítomnosti jiných osob. Respondenti byli poučeni o přítomnosti zařízení na zachycení audiozáznamu během celého rozhovoru. Dvě z respondentek odmítly nahrání audiozáznamu. Proto byl rozhovor zaznamenán pouze jako zápis na papír.

5.6.1 Metody zpracování a analýza dat

Prováděný rozhovor s respondentkami byl po jejich svolení, vyjma dvou respondentek, nahráván na audiozařízení, kde docházelo k záznamu rozhovoru. Během rozhovoru jsem si vytvářela zápisky ve formě nejdůležitějších bodů. Následně byla provedena transkripce tedy přepis rozhovoru do spisovného jazyka.

V rámci výzkumu jsem využila metodu kódování pro analýzu dat. Kódování je spjaté se specifickým zaměřením. Dle zvoleného tématu výzkumníka. Výstupem této metody je schématické nebo grafické zobrazení výzkumné části podle hodnocení badatele (Miovský, 2006).

Ke kvantitativnímu zpracování dat bylo využito již výše zmíněné kódování, s jehož pomocí bylo možné graficky znázornit absolutní či poměrové vyjádření jednotlivých odpovědí respondentů.

5.7 Etika výzkumu

Před výzkumem jsem informovala všechny respondenty, jaké je téma rozhovoru. Dva respondenti si vyžádali zaslání otázek předem. U respondentů je zajištěná anonymita. Respondenti jsou v práci označeni jako učitelka 1-7. Pro ochranu citlivých informací neuvádím ani název školky, ani jména dětí. Specifikuji pouze pohlaví dítěte, které pro můj výzkum má velký význam. Respondenti měli možnost kdykoliv rozhovor ukončit. Žádný respondent této možnosti nevyužil. Získali informaci o názvu práce a možnosti, kde nalézt výslednou kvalifikační práci.

5.8 Omezení výzkumu

Ve výzkumu jsem narazila na několik omezení. Ta se týkala zejména počtu respondentů. Pro splnění podmínek kvalifikační práce jsem oslovila osm učitelek mateřských škol. Zrealizováno bylo sedm rozhovorů. Rozhovory jsou specificky

zaměřené na zkušenosti učitelek s danou problematikou. Není tedy možné vzorek respondentů globalizovat, protože se jedná pouze o nízký vzorek respondentů. Výzkum byl proveden pouze v místě bydliště badatele. Někteří respondenti pocházeli ze stejného pracoviště, tedy docházelo k prolínání některých zkušeností mezi respondenty. Při rozhovoru č. 6. docházelo k zasahování třetí osoby do rozhovoru. To mohlo ovlivnit některé odpovědi respondenta. Pro každého z respondentu nebyl zajištěn dostatek času a klidné prostředí. Většina rozhovorů probíhala na pracovišti.

5.9 Shrnutí výzkumu

Níže uvedu shrnutí jednotlivých odpovědí na otázky využitě ve strukturovaném rozhovoru. Kompletní odpovědi jednotlivých respondentek jsou podrobně rozepsány v přílohách této práce a označeny jako Rozhovor – učitelka č. 1-7.

1. *Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?*

U odpovědi na první otázku se všechny učitelky shodly, že mají zkušenosti s dětmi z rozpadlých rodin. Učitelka č. 2 uvádí: „*Ano často*“.

2. *Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z těchto dětí je z rozvedené rodiny?*

Učitelka č.1 napočítala ve třídě nejvíc dětí, které jsou z neúplné rodiny a to 11 dětí. Druhý nejvyšší počet uvádí učitelka č.7 s 9 dětmi. Dále se počet pohyboval v rozmezí 2-5 žáků. Pouze učitelka č. 5 uvádí, že nemá ve třídě aktuálně žádné dítě, které by spadalo do této skupiny.

3. *Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?*

Učitelka č. 5 odpověděla na danou otázku, že je to záležitostí pouze dospělých tedy rodičů. Ostatní dotazované učitelky odpověděly, že vždy dochází k ovlivnění dítěte, které si prochází rozpadem rodiny. Učitelka č. 1 vyzdvihuje okolnosti, které v rodině stály za rozpadem a ukončením vztahu mezi rodiči. Učitelka č. 2 uvádí, že dochází ke změně v chování a duševní pohody. Učitelka č. 3 je přesvědčená o zvýšené plačtivosti a potřebě dítěte být s oběma rodiči. Problémy, kterých si všímá Učitelka č. 4, jsou podle ní především v konfliktech mezi vrstevníky. Učitelky č. 6 a 7 uvádějí celkový negativní dopad na dítě a jeho psychiku.

4. *Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?*

Učitelky 3, 5, 6 a 7 uvedly, že si prošly osobně rozvratem. V rodině došlo k narušení jejich vztahu s partnerem nebo manželem. Učitelka č. 5 uvádí: „*zažívala jsem psychickou nepohodu v rodině*“. Okolnosti, které stály za rozpadem rodiny učitelky nechtěly

sdělovat. Pouze učitelka č.7 prošla rozpadem rodiny z pohledu dítěte. Ostatní dotázané nemají takto blízkou zkušenost.

5. *Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?*
Odpovědi na tuhle otázku se velmi lišily. Učitelky č. 1 a 3 odpověděly, že učitelka, která zažije rozpad rodiny má větší pochopení pro děti, které si procházejí stejnou situací. Pouze učitelka č.7 nebyla schopná na otázku odpovědět jednoznačně a dle jejího názoru je to hodně individuální záležitost. Učitelka č. 2 si myslí, že je to odvislé od věku učitelky. Učitelka č. 5 má názor, že není důležité, zda si sama učitelka projde rozpadem rodiny, „záleží pouze na její osobnosti, empatii a přístupu k dětem“. Učitelky č. 4, 5 a 6 si nemyslí, že by osobní zkušenost měla na pozdější pochopení vliv.

6. *Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?*

Všechny učitelky si myslí, že by měly být informované o nesrovnalostech a případném rozpadu rodiny. Na doplňující otázku, zda k tomu také dochází, už se odpovědi Učitelky č. 2 a 6 lišily. Ve výzkumu uvádějí, že rodiče je neinformují. Tuto skutečnost se dozvídají prostřednictvím dětí. Učitelka č. 4 řekla: „většinou rodiče změny v rodině nahlásí“. Dále učitelka č. 6 uvedla: „nestává se, že by mě rodiče informovali“.

7. *V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny? (20, 25, 30, 35 a 40 let)*

Zde se odpovědi mezi učitelkami nelišily. Všechny uvedly kolem 30-35 let. Pouze učitelka č.5 nebyla schopná odpovědět.

8. *S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?*

Učitelka č. 2, 3, 4 a 7 ve výzkumu uvedly, že příčiny rozvodů neví a nevyptávají se rodičů. Učitelka č. 5 se nejčastěji setkává s příčinou rozpadu manželství z důvodu nového partnerství, jako další důvod uvádí různé neshody, které mohou v rodině vzniknout. Učitelka č. 1 opět uvádí jako důvod nového partnera. Dále učitelky uvádí jako novodobý trend potřebu „nevázat se“ a alkohol s drogami. Učitelka č. 6 také uvádí jako hlavní příčiny nového partnera a alkohol.

9. *Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?*

Odpovědi na tuhle otázku byly poměrně stejné. Pouze jedna učitelka č.7 rozdělovala chování genderově. Chlapce všeobecně zařadila mezi agresivní a děvčata jako uzavřená. Ostatní z dotazovaných učitelek mezi dívkami a chlapci neviděli rozdíl

v chování. Učitelka č. 4 uvedla: *“myslím si, že nezáleží na pohlaví dítěte, ale na tom, jak je dítě citlivé”*.

10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?

Konkrétní odpovědi na tuto otázku jsou zpracovány v příloze pro svoji obsáhlost a individuálnost.

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

Na otázku se kterým typem porozvodové péče se nejčastěji učitelky nejčastěji setkávají odpověděly učitelka č. 1, 2 a 7, že se nejčastěji setkávají s výhradní péčí matky. Na doplňující otázku, co si myslí o střídavé péči, zda je vhodnou variantou pro dítě, odpověděly, že je zcela nevhodná. Dítě nemá stálý domov. Shodly se, jak je v tomto případě velmi důležitá dobrá komunikace mezi rodiči. Pokud komunikace nefunguje a děti jsou ve střídavé péči, tak je to pro ně naprosto nevhodné prostředí. Učitelka č. 5 odpověděla na otázku, tak že se setkává zhruba se stejným počtem výhradní i porozvodové péče. A na otázku, zda je pro dítě vhodná střídavá péče nebyla schopná odpovědět. Učitelky č. 3, 4 a 6 se častěji setkávají s porozvodovým vypořádáním typu střídavé péče. A myslí si, že je pro děti nejvhodnější variantou. Děti mohou být s oběma rodiči stejně dlouho, což je pro jejich vývoj důležité. Mívají kladný vztah k oběma rodičů a mohou jim být pozitivním vzorem chování.

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

Všechny dotazované učitelky se shodly na tom, že je pro dítě lepší zažít rozpad rodiny ještě před dovršením 3. roku života. Dítě nechápe situaci nebo ji dokonce vůbec nevnímá. Chce být především s matkou. Není možné dítěti mladšímu 3 let vysvětlit situaci, tak aby ji dokázalo plně pochopit. Dále z rozhovoru vyplývá, jak je důležitá komunikace s dětmi, které procházejí rozpadem rodiny okolo 6. roku života. Některé děti situaci chápou a dokáží si vytvořit vlastní názor. Všechny z dotazovaných učitelek dále uvedly, že dítě v tomto období bývá velmi vnímavé na změny. Učitelka č. 6 dokonce zmiňuje, že některé z dětí v tomto věku může vidět i výhody, které ze situace vyplývají. Jedná se např. o zvýšený zájem o dítě, či nákup dárků.

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

Odpověď na tuto otázku byla u dotazovaných učitelek jednoznačná. U sociálně znevýhodněných rodin nedochází častěji k rozpadu rodiny. Učitelka č. 7 odpověděla:

„řekla bych, že je to spíše naopak“. Častěji podle ní dochází k rozpadu rodiny u finančně lépe zajištěných rodin. Učitelka č. 5 odpověděla, že záleží na kvalitě daného vztahu, ať už se jedná o sociálně znevýhodněné rodiny nebo ne. Učitelka č. 2 si také nemyslí, že by docházelo častěji k rozpadům rodiny u sociálně znevýhodněných rodin, ale poukazuje na banálnější důvody.

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

Učitelky č. 3, 5, 6 a 7 se setkaly s případy rozpadu rodin, u kterých nezaznamenaly žádné změny v chování nebo prožívání dítěte. Učitelka č. 1 viděla nejčastější změnu v psychické stránce dítěte, a to s projevy zvýšené plačtivosti. Učitelka č. 2 viděla největší problém v citovém strádání dítěte. Učitelka č. 3 uvedla zvýšenou nepozornost a zlobení a další problémy viděla v citovém vývoji dítěte. Učitelky č. 4, 5 a 6 se shodly na agresi a emoční labilnosti dítěte, následně vztahové problémy s vrstevníky. Učitelka č. 6 navíc doplnila neurotické projevy dítěte. Učitelka č. 7 ve výzkumu uvedla, jak moc individuální projevy u dětí mohou nastat. Děti si především chtějí o situaci povídat a bývají více rozmazlované od rodičů.

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

Pouze Učitelka č. 1 je názoru, že dochází postupně ke zhoršování v oblasti chování a prožívání dětí. Zbytek dotazovaných učitelek uvádí, že postupně dochází ke zlepšení. Učitelky č. 2, 4, 6 doplňují odpověď, že vše je odvislé od rodičů. Jak oni zvládají situaci rozpadu rodiny a jak s dítětem komunikují. Učitelka č. 6 se vyjádřila o dítěti následovně: „většinou si po chvíli zvykne a situace se ustálí“.

16. *Pozorovala jste u dítěte...* (náladovost, regrese ve vývoji, zvýšená zlobivost, agrese, netrpělivost, emoční labilita, koktání, pomočování, lživost, cucání place, lži, drobné krádeže, noční děsy, lhostejnost, zamlklost, specifické somatické obtíže - bolesti břicha, zhoršení vztahů mezi vrstevníky, zvýšená rozmazlenost, neposlušnost, separační úzkost)

Tabulka 3: Chování a reakce dítěte

A - chování a reakce dítěte	Učitelka 1	Učitelka 2	Učitelka 3	Učitelka 4	Učitelka 5	Učitelka 6	Učitelka 7	Celkem	%
beze změny			1		1	1	1	4	57 %
potřeba komunikace					1		1	2	29 %
Rozmazlenost	1	1	1	1	1	1	1	7	100 %
Agresivita	1		1	1	1	1	1	6	86 %
porucha komunikace		1	1	1		1	1	5	71 %
emoční labilita	1	1	1	1	1	1	1	7	100 %
Zlobivost	1	1	1	1	1	1	1	7	100 %
Netrpělivost	1	1	1	1	1	1	1	7	100 %
Pomočování				1		1		2	29 %
Lhaní	1	1	1		1	1	1	6	86 %
specifické somatické obtíže		1	1	1	1	1	1	6	86 %
zhoršení vztahu s okolím	1		1	1		1		4	57 %
ost. Negativní						1	1	2	29 %
separační úzkost	1	1	1	1		1		5	71 %
Plačtivost			1	1				2	29 %

Zdroj: Vlastní tvorba z dat získaných ze strukturovaného rozhovoru.

Ve výše uvedené tabulce jsem využila kódů, které jsou blíže zpracovány v následující části práce. Tabulka znázorňuje odpovědi jednotlivých respondentů v podobě 1 (za znamenaní takového chování) a prázdná buňka (nezaznamenaní chování).

U dětí byla nejčastěji pozorována emoční labilita, zlobivost, rozmazlenost a netrpělivost. Nejméně časté byly naopak projevy zvýšené potřeby komunikace, pomočování a plačtivosti.

17. Setkala jste se sourozenci (případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?

Všechny učitelky nedokázaly odpovědět na otázku prožívání rozpadu rodiny v rámci sourozeneckých vztahů. Učitelky č. 2, 3, 4, 5 a 6 nemají tuhle zkušenost. Proto nedokáží na danou otázku odpovědět. Pouze učitelka č. 1 se setkala se sourozenci. Měla ve třídě pouze jednoho z nich. A uvedla, že se domnívá, že situaci prožívali stejně. Učitelka č. 7 měla ve třídě dvojčata, která si prošla velmi náročným rozpadem rodiny a uvádí, že „jeden z chlapců byl víc citlivější a prožíval rozvrat v rodině horším způsobem“.

18. *Svěřovaly se děti Vám se svými pocity a problémy?*

Jen učitelka č. 6 uvedla ve výzkumu, že děti o problémech v rámci rozvodové tematiky nechtějí komunikovat. Ostatní učitelky zmiňují, jak děti mají potřebu probírat situaci a zážitky z rodiny. Chtějí se svěřit se svými problémy. Vyhledávají učitelku a jejich tíživou rodinou situaci mají potřebu řešit s vyučujícím.

19. *Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?*

Žádná z dotazovaných učitelek nezaznamenala, že by některé z dětí si dávalo vinu za rozpad rodiny. Učitelka č. 2 nemá takovou zkušenost a uvádí: „*naštěstí nikdy*“.

20. *Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?*

Učitelky, které odpovídaly ve výzkumu uvedly, že pokud byla vidět na dítěti zásadní změna v chování, tak se vyptávaly rodičů, jestli se v domácím prostředí neodehrává něco mimořádného, co by mohlo ovlivnit chování dítěte. Učitelka č. 1 zmiňuje, že většinou rodiče nespolupracují. Učitelka č. 6 se vyptávala rodičů jen v případě velmi závažných okolností. Jinak s rodiči pravidelně nekomunikuje. Ve školce je tato výsada komunikace s rodiči přenechána především na vedoucí školky. Zbytek dotazovaných uvedl, že v případě problému ve školním zařízení se rodiče aktivně chtějí zapojit na zlepšení situace.

21. *Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?*

Učitelka č. 1, 2, 6 a 7 musely během své praxe komunikovat s odborníky v rámci problematiky rozpadu rodiny. Učitelky č. 6 a 7 byly v kontaktu se SPC (speciálně pedagogickým centrem), kde docházelo k závažným komplikacím během rozvodů. Učitelka č. 7 řekla: „*musela jsem v jednom případě řešit situaci dítěte s OSPOD¹. V rodině byl udělen soudní zákaz styku.*“ Učitelky č. 3, 4 a 5 se během své praxe nesetkaly s případy, kde by byl nutný zásah odborníka.

22. *Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?*

Odpovědi na tuto otázku se velmi lišily. Učitelky č. 1 a 6 jsou názoru, že nejhorší věk dítěte pro rozpad rodiny je právě v předškolním období. Učitelky č. 3, 4 a 5 jsou přesvědčené, že nejdůležitější jsou okolnosti rozpadu rodiny. Za důležité pokládají pojetí rozvodů ze strany rodičů. Z toho vyplývá, že není podstatný věk dítěte. Učitelky č. 2 a 7 mají názor, že nejcitlivějším obdobím pro dítě je právě puberta.

.....

¹ Orgán sociálně-právní ochrany dětí

23. *Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?*
Učitelky č. 2, 3, 4 a 6 si myslí, že určitě dochází k ovlivnění dítěte po celý život. Dítě, které si projde rozpadem rodiny, může mít jiné nároky na partnera. Takové děti bývají více ostražitě ve vztahu. Učitelky č. 5 a 7 nedokázaly odpovědět na otázku. Májí názor, že je to z cela individuální záležitost. Podle průběhu a okolností rozpadu rodiny. Učitelka č. 1 v rozhovoru řekla, že „pokud dítě zažije rozpad rodiny v předškolním věku, nedochází k jeho ovlivnění do budoucnosti. Pouze v pubertálním věku může dojít k jiné vyhraněnosti partnerů.“

24. *Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?*
Pouze učitelka č. 7 uvedla: „setkala jsem se s jedním případem nepřijetí nového partnera. Stížností byla směřována na novou partnerku otce.“ Ostatní učitelky nevedly špatné ani dobré zkušenosti s novými partnery rodičů.

5.9.1 Výsledky výzkumu

Níže uvedu grafické znázornění výsledků výzkumu. Tyto výsledky jsou rozřazeny do jednotlivých kategorií, do kterých spadají mnou určené kódy na základě informací získaných ze strukturovaného rozhovoru. V této podkapitole zároveň uvedu seznam jednotlivých kódů společně s jejich alfanumerickým označením. Pro přesnější znázornění výsledků výzkumu jsem využila kromě psaného vyjádření také grafické znázornění, které může být doplněním smíšeného výzkumu. Toto shrnující zobrazení jsem využila z důvodu zvýšení přehlednosti zjištěných skutečností a lepší pochopení výsledků. Zároveň jsem u některých odpovědí s pomocí kódování stanovila procentuální vyjádření odpovědí jednotlivých respondentů, které je standardně využíváno hlavně v rámci kvantitativního výzkumu.

Chování a reakce dítěte

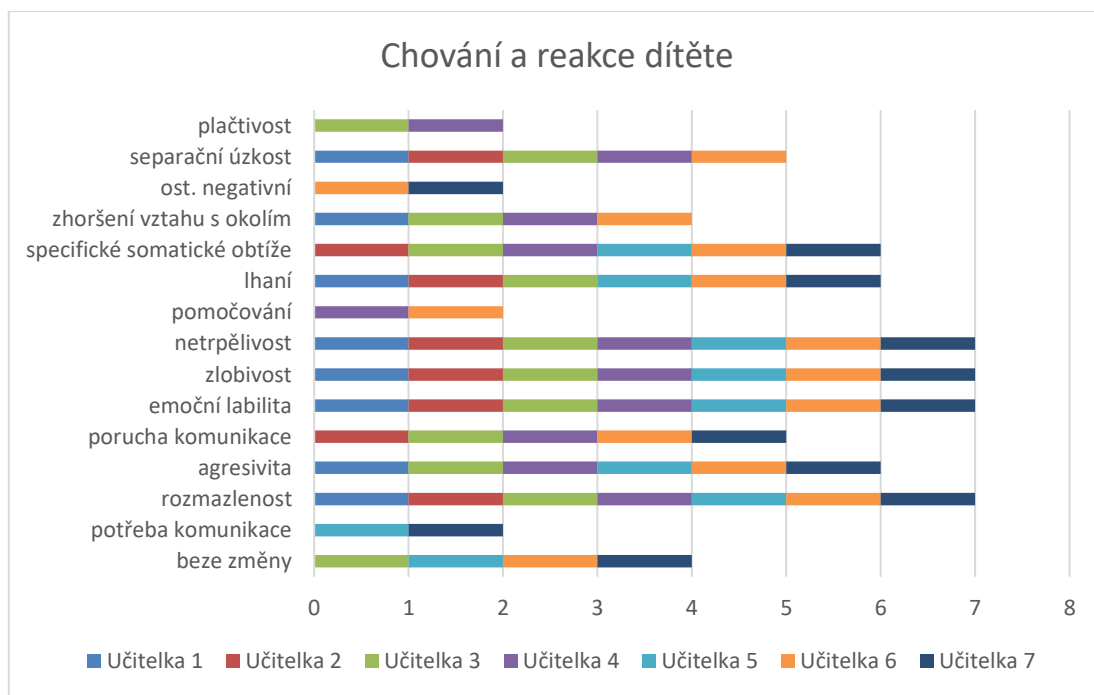
Kódování:

- A Chování a reakce dítěte
- A01 beze změny
- A02 potřeba komunikace
- A03 rozmazlenost
- A04 agresivita
- A05 porucha komunikace
- A06 emoční labilita
- A07 zlobivost
- A08 netrpělivost

- A09 pomočování
- A10 lhaní
- A11 specifické somatické obtíže
- A12 zhoršení vztahu s okolím
- A13 ost. negativní
- A14 separační úzkost
- A15 plačtivost

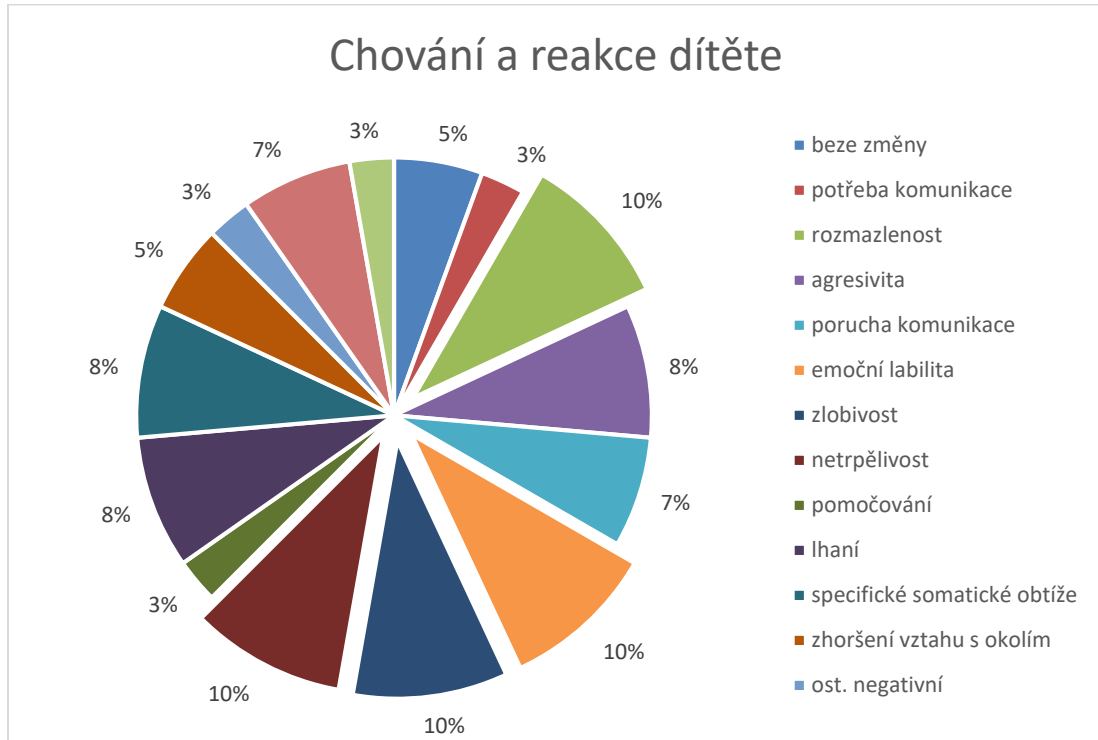
Pokud se podíváme na nejčastější změny v chování, které dotazované učitelky pozorovaly u dětí v předškolním věku, jež si procházely rozpadem rodiny. Tak se jedná s 10 % o zvýšenou netrpělivost, zlobivost, emoční labilitu a rozmazlenost. Dále s 8 % vidíme v grafu specifické somatické obtíže, lhaní a agresivitu. U dětí je zjevná separační úzkost a porucha komunikace, kterou uvedlo pět ze sedmi učitelek. V rozhovoru zaznělo u čtyř učitelek zhoršení vztahu s okolím, ale také, že nepozorovaly u dětí žádné změny. Nejméně časté změny se 3 % v prožívání uvádějí pomočování a ostatní negativní chování, které nebylo specifikováno. Dále jak je z grafu patrné, děti vyžadují zvýšenou potřebu komunikaci.

Graf 1: Chování a reakce dítěte

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

Graf 2: Chování a reakce dítěte 2

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

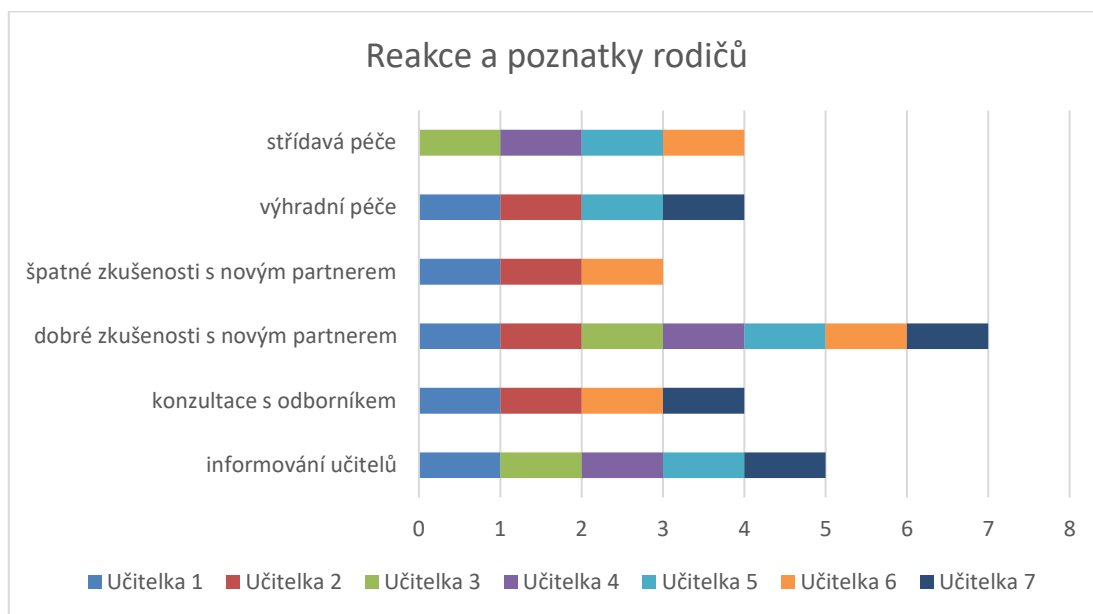
Reakce a poznatky rodičů

Kódování:

- B Reakce a poznatky rodičů
- B01 střídavá péče
- B02 výhradní péče
- B03 špatné zkušenosti s novým partnerem
- B04 dobré zkušenosti s novým parterem
- B05 komunikace s odborníkem
- B06 informování učitelů

Z grafu je patrné, že převládá pozitivní názor na zkušenosti s novými partnery rodičů. Špatné zkušenosti s novými partnery zaznamenaly pouze tři ze sedmi dotazovaných učitelek. Graf dále zobrazuje shodu stejného počtu výhradní péče a střídavé. Reálně dochází k převaze výhradní péče u matky. Během své praxe čtyři ze sedmi učitelek musely konzultovat situaci s odborníkem, kvůli problémům, které se u dítěte objevily s danou problematikou. Pět učitelek uvedlo, že jsou informované o nesrovnalostech v rodině a případném rozpadu rodiny ze strany rodičů.

Graf 3: Reakce a poznatky rodičů

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

Reakce a poznatky učitelů

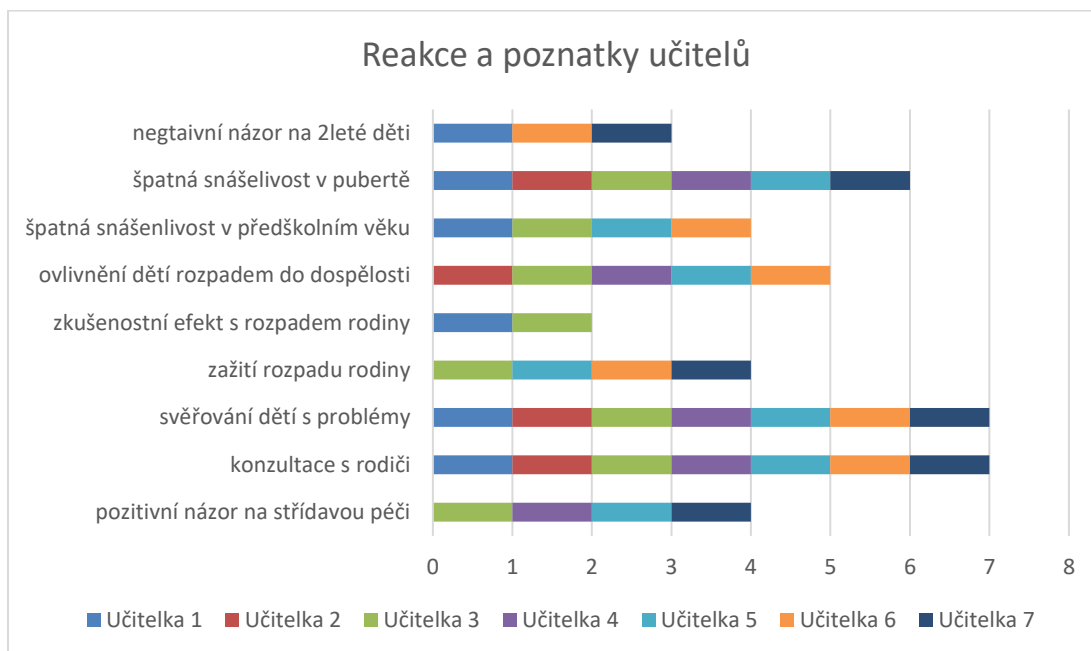
Kódování:

- C Reakce a poznatky učitelů
- C01 negativní názor na dvouleté děti v MŠ
- C02 špatná snášenlivost v pubertě
- C03 špatná snášenlivost v předškolním období
- C04 ovlivnění dětí rozpadem do dospělosti
- C05 zkušenostní efekt s rozpadem rodiny
- C06 zažití rozpadu rodiny
- C07 svěřování dětí s problémy
- C08 konzultace s rodiči
- C09 pozitivní názor na střídavou péči

Všechny učitelky uvádějí, že dochází k častému svěřování dětí se svými problémy. Dalším zjištěním, které z grafu vyplývá, je že v případě problémů s dítětem všechny z dotazovaných učitelek řeší situaci s rodiči. Velkým překvapením pro mě bylo, že učitelky vidí větší riziko u dítěte v pubertálním věku než v předškolním v souvislosti s rozpadem rodiny. Dále mě zarazilo, že pouze dvě ze sedmi dotazovaných učitelek si samy prošly rozvodem/rozpadem rodiny ať už se jedná z pozice dítěte nebo jako dospělého. Největším překvapením z celého výzkumu je pro mě názor na střídavou

péči, kdy u většiny dotazovaných učitelek převládá pozitivní názor. Pokud je mezi rozcházejícími partnery dobrá komunikace, pak je určitě dobrým řešením, ale nejsem si jistá, zda to skutečně, tak je.

Graf 4: Reakce a poznatky učitelů

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

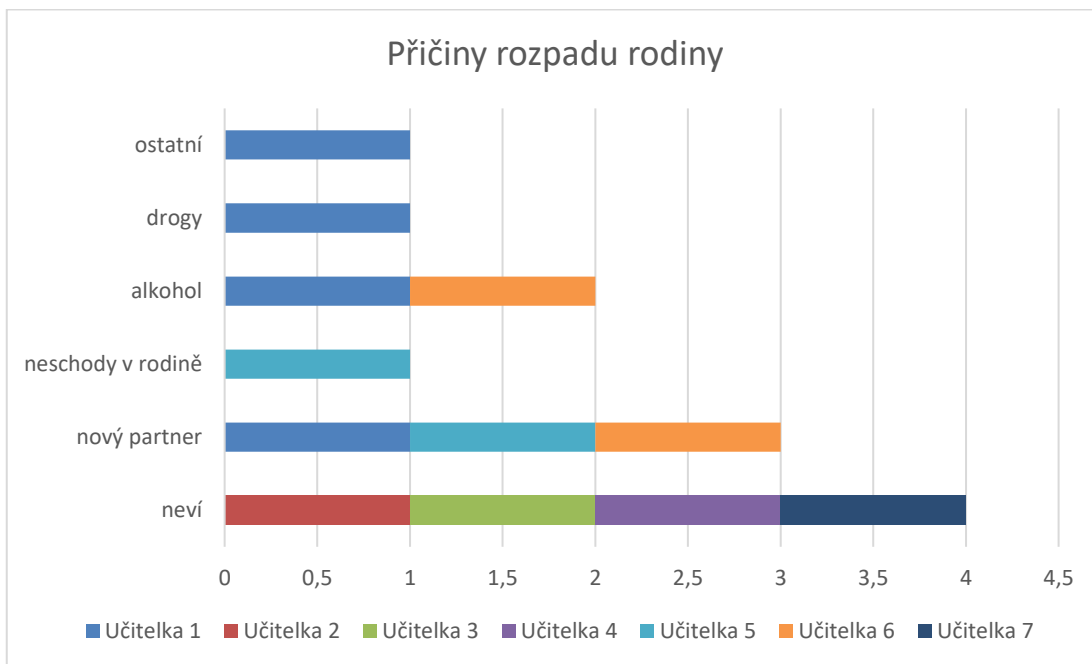
Příčiny rozpadu rodiny

Kódování:

- D Příčiny rozpadu rodiny
- D01 ostatní
- D02 drogy
- D03 alkohol
- D04 neshody v rodině
- D05 nový partner
- D06 neví

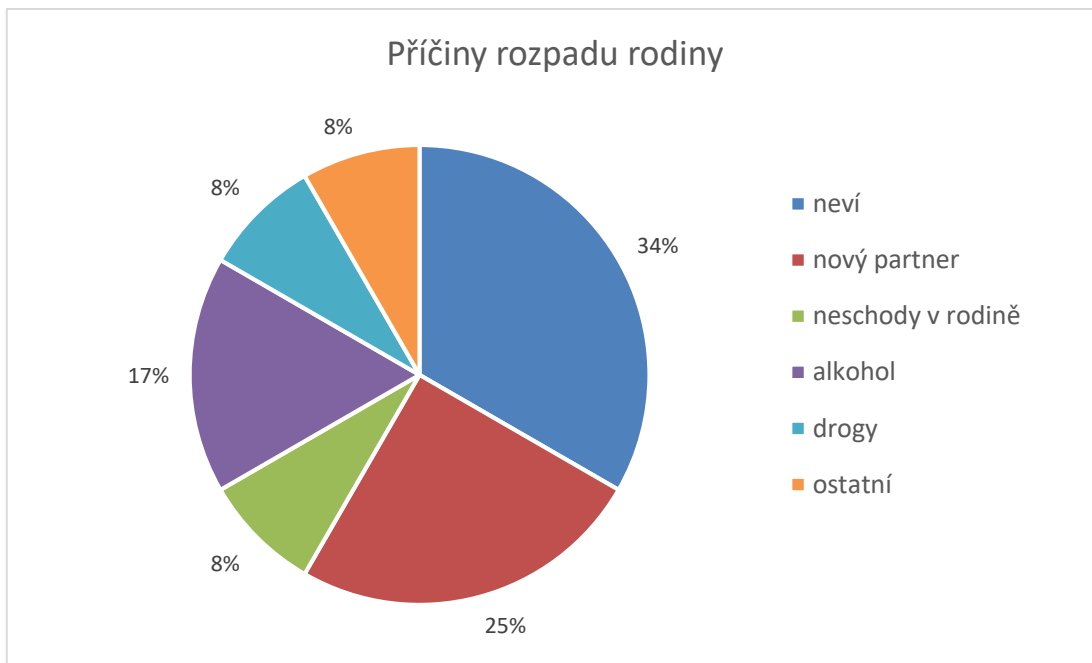
Z grafů je zjevné, že učitelky nebývají informovány o důvodu neboli příčině rozpadu rodiny. Dále je patrné, že velmi častou příčinou je nový partner jednoho z rodičů. To uvádějí tři ze sedmi dotazovaných učitelek. Za tímto důvodem je umístěn alkohol, který byl zmíněn ve dvou rozhovorech. Drogy, neshody v rodině a ostatní byly vyřčeny pouze u jedné z dotazovaných učitelek, a to konkrétně učitelkou č. 1.

Graf 5: Příčiny rozpadu rodiny

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

Graf 6: Příčiny rozpadu rodiny 2

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

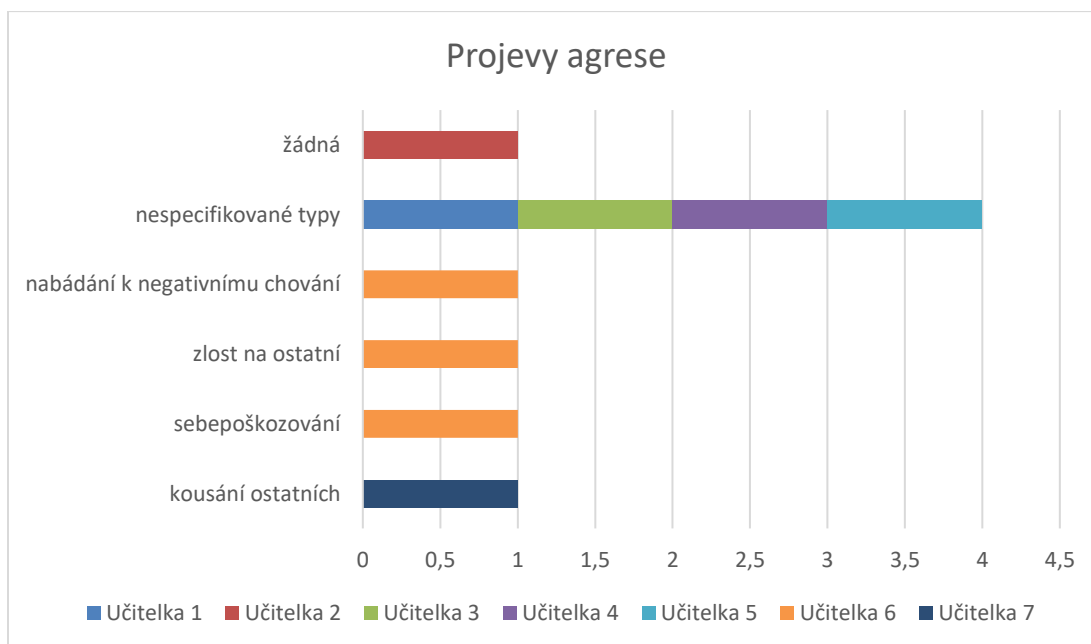
Projevy agrese

Kódování:

- E Projevy agrese
- E01 žádné
- E02 nspecifikované typy
- E03 nabádání k negativnímu chování
- E04 zlost na ostatní
- E05 sebepoškozování
- E06 kousání ostatních

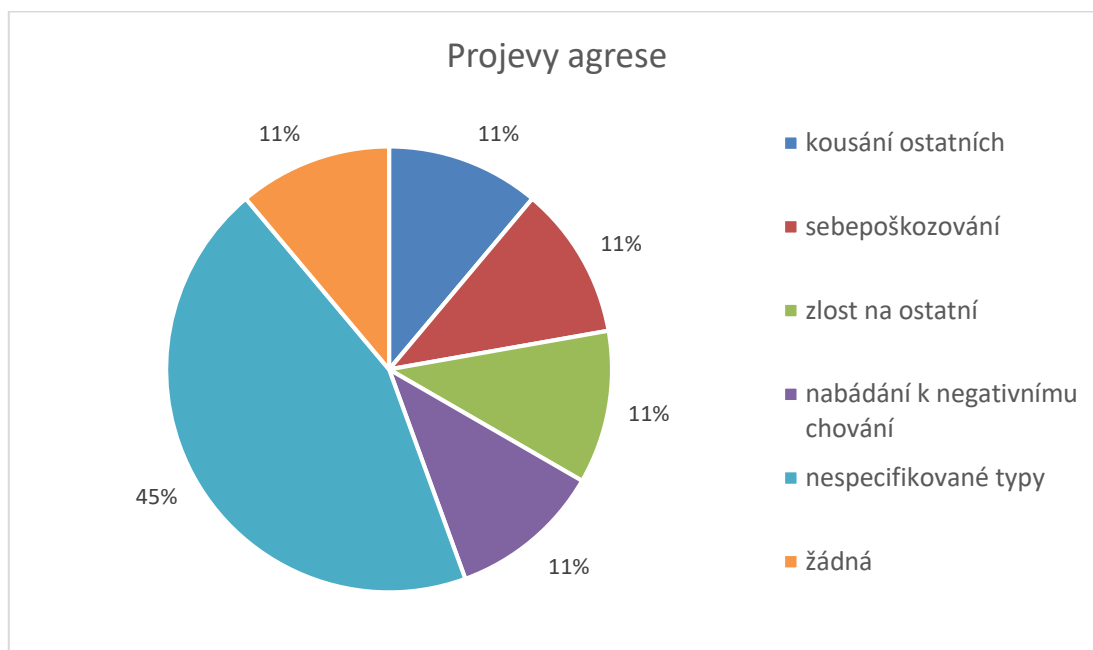
Grafy č. 9 a 10 popisují možné projevy agrese, které se mohou u dítěte v předškolním věku objevit. Jak je patrné již z výše uvedeného grafu č. 1, je agrese poměrně častým projevem. Nejvíce učitelek nspecifikovalo žádný typ a to ve 45 % případů. Následně bylo pozorováno po 11 % nabádání ostatních k negativnímu chování, a také zlost na ostatní. V jednom případě učitelky uvedly sebepoškozování dítěte, a dokonce i kousání ostatních, oboje též v 11 % z odpovědí.

Graf 7: Projevy agrese

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

Graf 8: Projevy agrese 2

Zdroj: Vlastní zpracování z dat získaných při rozhovoru

5.10 Diskuze výsledků

Ve své práci jsem si položila dvě výzkumné otázky. Většina respondentek zaznamenala u dětí změny v projevech v chování a prožívání. Čtyři z dotázaných respondentů u některých dětí nezaznamenali žádnou změnu v chování. Já osobně si myslím, že u každého dítěte dojde k ovlivnění jeho chování a prožívání, ale vše je odvislé od průběhu rozvodu neboli rozpadu rodiny. Musíme brát v potaz také samotnou osobnost a citlivost dítěte. Zajímavým prvkem mé práce byl dotaz v podobě, zda si učitelky mateřské školy myslí, že rozpad rodiny dítě ovlivňuje v jeho budoucím životě. Kdy si pět ze sedmi dotazovaných učitelek myslí, že dochází k jeho ovlivnění i do budoucna. V rozhovoru uváděly souvislost s proběhlým rozpadem rodiny. Většina dětí, jak uvádějí dotazované učitelky, má velkou potřebu komunikace o daném problému.

První otázka „Jaké změny v chování a prožívání u dětí předškolního věku mohou nastat při rozpadu rodiny?“ Zaměřuji se na konkrétnější změny chování a prožívání dítěte v předškolním věku, které mohou nastat v důsledku rozpadu rodiny. Z grafického znázornění je možné vyčíst poměrně široké spektrum změn, kterých si respondenti všimli, především potřeba komunikace, rozmazlenost, agrese, emoční labilita, zlobivost, netrpělivost, specifické somatické obtíže, lhaní zhoršení vztahů s okolím, a rozmazlenosti.

Z Grafu č. Graf 1 je patrné že se u dítěte může objevit opravdu mnoho problémů. Nikdy nemůžeme dopředu vědět, jak se dítě zvládne vypořádat s danou situací.

Respondenti, ale také uvádějí, že se někdy stane, že vůbec žádnou změnu u dítěte nepozorují. Tato skutečnost může nastat z nepozornosti respondenta nebo také uzavřenosti dítěte. Některé děti právě díky své introvertnosti nemusí dávat najevo své emoce, proto se může na první pohled zdát, že situaci zvládají dobře. Jak je patrné z Graf 4, děti si chtějí nebo dokonce potřebují povídat o situaci. Což někdy ze strany respondentů nebo rodiny nemusí probíhat.

Poslední otázka byla zaměřena na učitelku mateřské školy samotnou a na to, „Do jaké míry ji rodiče nebo děti informují o změnách nebo případném rozpadu rodiny?“. Jak již vyplývá z předchozí odpovědi, děti mají potřebu s učitelkami probírat rodinnou situaci. Situace už není tak zjevná ze strany od rodičů. Tam záleží individuálně na vytvořeném vztahu učitele s rodičem a na vzájemné komunikativnosti. Rodiče často uniformují respondenty až v případě soudního rozhodnutí. Můj názor je, že rodiče by měli učitelky informovat o situaci, co možná nejdříve. To zejména z důvodu, že dítě může být více citlivé na některé věci, kterým se pak učitelka může snažit vyhnout. Jak je patrné ze všech rozhovorů, aby došlo k vzájemnému pochopení, musí být vybudován kvalitní vztah na kterém musí pracovat jak rodiče, tak učitelé.

Závěr

Ve své práci, kterou jsem věnovala problematice rozpadů rodiny jsem z dostupné literatury a konzultací s dalšími pedagogy dospěla k názoru, že se skutečně jedná o velmi aktuální téma. Případy dětí, se kterými se během své praxe pedagogové setkávají, vzbuzují pozornost. Z práce vyplívá variabilitnost změn v chování a prožívání, které mohou nastat. Vše je odvislé od vnímavosti a citlivosti každého z dětí. Musíme brát v potaz i samotný průběh rozvodu (rozpadu rodiny), se kterým učitelka v mateřské škole nemusí být plně obeznámena. K učitelce se dostávají velmi zkrácené informace především od jednoho z rodičů se kterým jsou častěji ve styku. V práci chci ještě naposledy zmínit důležitost správné komunikace, která se týká všech zúčastněných v problematice rozpadu rodiny. Podstatnou roli v této části může mít i samotná učitelka mateřské školy. V závěru práce je důležité zmínit, že nejde rozpad rodiny globalizovat a je třeba individuálního přístupu ke každé rodině.

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak učitelky mateřských škol vnímají vliv rozpadu rodiny na předškolní dítě. Dotazované učitelky považují rozpad rodiny za častý problém se kterým se skrze děti v předškolním zařízení mohou setkat. Pokud dojde ke spornému rozvodu a dítě prožívá dlouhodobě stresující okamžiky, může dojít až narušení jeho psychického vývoje. S dítětem by oba rodiče měli komunikovat o situaci v rodině a v neposlední řadě mu projevovat svou lásku. Učitelka v mateřské škole by měla být informována o nesrovnalostech a případném rozpadu rodiny. Jak respondentky uvedly, tak k tomu většinou dochází až v polední fázi rozvodu. Pokud učitelka bude zavčas informována, může sama v některých situacích, které mohou ve školce nastat, adekvátně a pohotově reagovat.

Dále mi šlo o zjištění změn v chování a prožívání dítěte po rozpadu rodiny, kterých si učitelky všimaly u dětí v této životní situaci. Jak je z rozhovorů patrné, může nastat poměrně široké spektrum změn, kterých si u dítěte můžeme všimnout. Je potřeba včasného podchycení a nápravy. Na kterých pak učitelky mateřských škol společně s rodiči mohou pracovat.

Během zpracování kvalifikační práce jsem se setkala s řadou autorských děl na téma rozvod a dítě. Jednalo se jak o odborná a specificky zaměřená díla na konkrétní problémy u dítěte, tak velmi obecná díla, která jsou napsána spíše jako literatura pro rodiče.

Moje kvalifikační práce je určená především pro pedagogy a rodiče. Může posloužit jako zdroj informací a pomoci rodičům, kteří zvažují rozvod. V mé práci je patrné, do jaké míry může rozpad rodiny postihnout dítě v předškolním věku. Rodiče, kteří se rozhodli řešit situaci rozvodem, by měli mít povědomí o možných problémech,

kteřé mohou u dítěte nastat. Co se týče pedagogického hlediska, tak shledávám důležité upozornit na možné projevy chování, které se mohou u dítěte v předškolním zařízení objevit. Pedagog by měl být vnímavý a sledovat případné změny chování v zárodku, aby mohlo dojít k podchycení problému zavčas.

V rámci své práce jsem chtěla podotknout pocity rodičů, které je v situaci rozpadu rodiny mohou dostat až na samé dno, ale i tak musím zmínit, že by v první řadě měli myslet na své děti, které nesou následky za jejich rozhodnutí a tím myslím samotný rozpad rodiny. Každé dítě si přeje mít bezstarostné a šťastné dětství. Děti by neměly doplácet na chyby svých rodičů. Proto chci připomenout všem rodičům, že pokud se rozhodnou pro krok, jakým je odloučení s partnerem, nikdy by nemělo dojít k tomu, že se tento krok týká i dítěte. Nejedná se tedy o rozchod s dítětem.

Vzhledem k vlastní zkušenosti s rozpadem rodiny jsem byla po celou dobu výzkumu ovlivněna vlastními zážitky z dětství. Mé hypotézy se výrazně lišily od výsledků s učitelkami například na téma střídavé péče. Polovina z dotázaných učitelk byla zastáncem střídavé péče, díky které většinou nedochází k narušení vztahů s oběma rodiči.

Díky praktické části jsem se mohla setkat s řadou učitelk mateřských škol a probrat s nimi danou tematiku. Některé z učitelk se setkaly s opravdu zajímavými případy, které uvádím v příloze. Bylo jich o něco méně, než jsem přepokládala. Z vlastní zkušenosti vím, že problematika rozpadu rodiny je poměrně choulostivým tématem, proto jsem se rozhodla výzkum provést skřze učitelky mateřských škol. Na některé otázky ve výzkumu pro ně i tak nebylo jednoduché odpovědět, při množství dětí, se kterými se za léta praxe setkaly. V některých konkrétních otázkách nedokázaly najít přesnou odpověď.

Nejčastěji bývá dítě svěřeno do výhradní péče matky. Nesmírně důležité je oznámení rodičů o rozpadu rodiny dítěti. Dítě by mělo být ujištěno o lásce obou rodičů k němu. Rodiče by měli situaci a průběh, který bude následovat, dítěti vysvětlit, dle jeho věku a mentálního vyžrání.

V ideální situaci by mělo dítě vídat oba rodiče. Dítě v předškolním věku miluje oba své rodiče. I přes některé velmi závažné problémy a situaci, kterých se dokonce dítě může přímo účastnit. Okolnosti a vyhraněnost k jednomu rodiči se preferuje až v pozdějším věku.

Z výzkumu jsem si uvědomila, že pedagogům v předškolních zařízení chybí dostupné a komplexní informace. Bylo by vhodné, aby učitelky byly školeny v této problematice a věděly jakých změn si na dítěti všímat a následně s ním uměly pracovat.

Osobně se ztotožňuji s doporučením, které ve své kvalifikační práci uvedla Inka Nováková. „V případě, že dospějete k rozhodnutí, že je rozvod nevyhnutelný, snažte se s druhým partnerem na všem domluvit. Dítě nevnímá rozvod pozitivně za žádných okolností, ale to, jak se s ním vyrovná, můžete výrazně ovlivnit. Existují služby, které mohou důsledky rozvodu pomoci zmírnit, ale v první řadě jste to především vy, kdo může něco změnit.

Dítě v každém období svého vývoje reaguje na krizovou situaci rozvodu jiným způsobem, ale jedno mají všechny děti společné, potřebují vědět, co se v rodině děje. Rodiče by měli dítěti přiměřeně jeho věku celou situaci vysvětlit a zodpovědět mu otázky, které mu nedají spát. Protože jenom tak nebudou ohroženy jeho základní potřeby jistoty a bezpečí.“ (Nováková, 2014)

Zda je rozvod pro rodinu nelepším řešením nemůžeme globálně odpovědět. Pohled na tuto problematiku je velmi subjektivní podle zkušeností daného jedince. Pokud se stane rozvod jediným možným východiskem a je pro zúčastněné vysvobozením, tak jej lze zvážit. Zda je rozhodnutí správné, či nikoliv zjistí účastníci rozpadu rodiny až v pozdějším věku.

Seznam literatury

- ANTIER, Edwige, 2005. *Dítě toho druhého: umění žít s dítětem nového partnera*. B.m.: Portál, s.r.o. ISBN 8071789461.
- BAKALÁŘ, Eduard, 2002. *Průvodce otcovstvím, aneb, Bez otce se nedá (dobře) žít*. B.m.: Vyšehrad. ISBN 8070216050.
- BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ, 2007. Sanace rodiny. In: *SYNDROM CAN A ZPŮSOB PÉČE O RODINNÝ SYSTÉM*. 1. vyd. Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o. p. s., s. 239.
- BUČKOVÁ, Marta, 2010. *Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi*. B.m. UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI.
- ČAPEK, Robert, 2013. *Učitel a rodič*. B.m.: Grada Publishing a.s. ISBN 8024746409.
- ČERNÁ, Petra, 2014. *Rozvod, otcové a děti*. B.m. Univerzita Karlova v Praze.
- ČESKO, 2012a. § 755 odst. 2 písm. a) zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník [online]. 2012. Získáno z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#p755-2-a>
- ČESKO, 2012b. § 755 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník [online]. 2012. Získáno z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#p755-2-a>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2005. Rozvody podle příčiny rozvratu manželství (v %). ČZSO.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2018. Rozvodovost. ČZSO [online] [vid. 4. květen 2018]. Získáno z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rozvodovost>
- CHÁMOVÁ, Jana, 2015. *Rozvod a jeho působení na chování dítěte v mateřské škole* [online]. B.m. [vid. 6. leden 2018]. Univerzita Hradec Králové. Získáno z: <https://theses.cz/id/uth9ho/STAG70114.pdf>
- DOBSON, James, 1995. *Výchova dětí*. 1. vyd. Brno: Nová naděje.
- DUBOWITZ, Howard a Diane DEPANFILIS, 2000. *Handbook for Children Protection Practice*. 2000. B.m.: Sage Publications, Thousand Oaks.
- DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ, 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. B.m.: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 8073301245.
- DUNOVSKÝ, Jiří, Zdeněk DYTRYCH a Zdeněk MATĚJČEK, 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada. ISBN 8071691925.
- FEŘTEK, Tomáš, 2011. *Rodiče vítání*. Praha: Yinachi.
- FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 8024727811.
- FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, 2008. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 1. vyd. Praha: ASPI, a.s. ISBN 978-80-7357-350-8.
- HELUS, Zdeněk, 2004. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. B.m.: Portál. ISBN 8071788880.
- HELUS, Zdeněk, 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HOSKOVCOVÁ, Simona, 2006. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 8024714248.
- JANDOUREK, Jan, 2001. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 8071785350.
- JANOŠOVÁ, Pavlína, 2008. *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 8024722844.
- JANŮ, Václav, 2012. *Problémy současné rodiny* [online]. B.m. [vid. 7. leden 2018]. UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ. Získáno z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/19309/janů_2012_dp.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- JEŘÁBEK, Hynek, 1992. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7066-662-5.
- KOHOUTEK, Rudolf, 2008. *Psychologie duševního vývoje*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně. ISBN 8073751852.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ, 2001. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.
- KRAUS, Bohuslav, 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál s.r.o. ISBN 978-80-7367-383-3.
- LANGMEIER, J a Z MATĚJČEK, 1986. Počátky našeho duševního života. *Panorama*. s. 167–181.
- LAŽOVÁ, Ladislava, 2013. *Mateřská škola komunikuje s rodiči: výměna informací, řešení problémů*. B.m.: Portál. ISBN 802620378X.
- LUIGI, Z.O.J.A., 2005. *Soumrak otců: archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha: Prostor.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1986. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. ISBN 8085282836.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH, 1994. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén. ISBN 808582406X.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH, 2005. *Krizové situace v rodině očima dítěte: Dětská závist. Žárlivost, nevěra a rozvod. Nový partner v rodině, nevlastní sourozenci. Vzpomínky z dětství*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 8024703327.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Eva HEŘMANSKÁ, 1992. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. B.m.: SPN. ISBN 8004252362.
- MATOUŠEK, Oldřich, 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. B.m.: Portál. ISBN 8026205227.
- MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. B.m.: Grada Publishing. ISBN 8024713624.
- MŮHLPACHR, Pavel, 2008. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. B.m.: MSD. ISBN 8073920697.
- NAKONEČNÝ, Milan, 1998. *Psychologie osobnosti*. B.m.: Academia-nakladatelství Akademie věd ČR. ISBN 8020006281.
- NAKONEČNÝ, Milan, 2000. *Lidské emoce* [online]. Praha: Academia. ISBN 80-200-0763-6. Získáno z: <https://www.pf.ujep.cz/pf/osobni-dokumenty/kps/studium-4/opory-1/566-vyvojova-psychologie/file>
- NOVÁK, Tomáš, 2007. *Sourozenecké vztahy*. B.m.: Grada Publishing as. ISBN 8024720752.
- NOVÁKOVÁ, Inka, 2014. *Sporný rozvod rodičů*. B.m. UNIVERZITA Palackého v Olomouci.
- PÖTHE, Petr, 1999. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G. ISBN 80-86103-21-8.
- PŘADKA, Milan, Dana KNOTOVÁ a Jarmila FALTÝSKOVÁ, 1998. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. B.m.: Masarykova univ. ISBN 8021019468.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ, 1995. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 8071780294.
- RABUŠICOVÁ, Milada, K ŠEĐOVÁ, K TRNKOVÁ a V ČIHÁČEK, 2004. *Škola a (versus) rodina*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita.
- SATIR, Virginia, Barry IVES, Vlasta LIŠKOVÁ, Jindřiška ŠOLCOVÁ, Jan BRODSKÝ a Olga HOLUBOVÁ, 1994. *Knihy o rodině*. B.m.: Institut Virginie Satirové. ISBN

8090132502.

SMITH, Heather, 2004. *Děti a rozvod*. B.m.: Portál, s.r.o. ISBN 8071789062.

SOBOTKOVÁ, Irena, 2007. *Psychologie rodiny*. 2., přepra. ISBN 978-80-7367-250-8.

SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, 2017. Interview standardizované. *Sociologická encyklopedie* [online] [vid. 5. červenec 2018]. Získáno z:

https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Interview_standardizované

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. B.m.: Grada Publishing as. ISBN 8024731819.

ŠULOVÁ, Lenka, 2004. Změny výchovných postojů v nedávné historii ČR. *Raný psychický vývoj dítěte* [online]. Získáno z:

<http://old.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2006010639>

ŠVARČÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. B.m.: Portál.

ŠVINGALOVÁ, Dana, 2003. *Kapitoly z vývojové psychologie pro učitelství mateřských škol*. Liberec: Technická univerzita. ISBN 8070836970.

TRÁVNÍČEK, Milan, 2015. *Střídavá péče*. 1. vyd. B.m.: CH Beck. ISBN 978-80-7400-596-1.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2004. *Psychologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, s.r.o.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Vývojová psychologie I*. ISBN 80-246-0956-8.

VÁLKOVÁ, Michaela, 2009. *Rizikové faktory rodinného prostředí pro vývoj dítěte* [online]. Brno. Masarykova univerzita. Získáno z:

https://is.muni.cz/th/iz7xo/FINAL_MOJE_BP.pdf

VLČKOVÁ, Kateřina, 2011. Smíšený výzkum: Jedná se o nové a závažné téma. *Smíšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků* [online]. č. 19, s. 6. Získáno z: doi:10.5817/PdF.P210-CAPV-2012-84

WARSHAK, Richard Ades, Stanislav KRATOCHVÍL a Eduard BAKALÁŘ, 1995. *Revoluce v porozvodové péči o děti: otcovský faktor a mystika mateřství*. Praha: JAN. ISBN 8085529165.

WEDLICOVÁ, Iva, 2010. *Vývojová psychologie*. B.m.: Univerzita JE Purkyně. ISBN 8074143201.

Přílohy

Rozhovor – učitelka č. 1

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?
„Ano, setkávám se s takovými rodinami velmi často.“
2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho je z rozvedené rodiny?
„Dětí je ve třídě 28 a z toho 11 má neúplnou rodinu. Děti jsou předškolního věku.“
3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?
„Myslím, že ho ovlivňuje po všech stránkách. Záleží na psychické vyzrálости dítěte, také na konkrétním postoji rodičů k rozvodu. Jakou formou oznámí dítěti rozpad rodiny (jak dítěti situaci vysvětlí). Dále je podstatný věku dítěte.“
4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?
„Naštěstí ne.“
5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
„Určitě ano.“
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?
„Rodiče by měli upozornit učitelku na tohle skutečnost. My zbystrit při problémech, které mohou nastat ve školce, problémy s někým nebo autoritou. Na dítěti v předškolním věku se opravdu pozná, pokud dochází k problémům v rodině. Může mít psychické problémy.“
7. V jakém věku rodičů dochází nejčastěji k rozpadu rodiny?
„Kolem 30-35 rokem.“
8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte? Pokud vůbec se příčinu dozvíte?
„Dříve jsem se častěji setkávala s problémy s alkoholem a drogami, které stály za rozpadem rodiny. V dnešní době je to častěji nový partner. Rodiče jsou nevybouřené, chtějí si užívat. Nechtějí mít ty povinnosti, nemyslí v tomhle ohledu na děti.“
9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?
„Řekla bych, že je to stejné. Nepozoruji rozdíl.“
10. Popište mi některé nejkomplikovanější případy rozpadů rodiny se kterými jste se setkal/a?
„Případ je současný, rozpad rodiny nastal zhruba před rokem. Maminka má holčičku ve výhradní péči, vůbec se o ni nestará, ale tvrdí opak. Maminka tvrdí, že je vše v pořádku. My se děti ve školce na rodinné poměry vůbec neptáme, ale oni to říkají sami. Během hry se hodně projeví, dále při kresbě. Začne používat pochmurnější barvy. Holčička má velké problémy s komunikací, zdá se být psychicky labilní. Nový partner má

dvě děti 10 a 4 roky a dochází k tomu, že holčičku šikanují. Ona se stýká s vlastním otcem. Ten o ní jeví zájem. Není známo, jak často mají umožněný styk. Maminka často pomlouvá otce své dcery přímo přední. Maminka se mi svěřuje, že otec neplatí alimenty, nepřeje si, aby se společně stýkali. Já jsem navrhla návštěvu PPP a radila jsem mamince, aby navštívila klinického psychologa. Výsledek z PPP mi nabyl maminkou sdělen a návštěva psychologa podle maminky není nutná. Děti běžně vyprávějí zážitky z víkendů. My se jich cíleně na nic konkrétního nevyptáváme, správně ani nesmíme. Holčička bude mít odklad školní docházky z důvodu psychiky a logopedické vady.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Nejčastěji se setkávám s výhradní péčí matky. Jaký máte názor na střídavou péči, je pro dítě vhodná? Vůbec si nemyslím, že by střídavá péče byla pro dítě dobrá. V dítěti vyvolává zmatek. Několikrát se mi stálo u střídavé péče, že rodiče si mezi sebou informace nepředají. Starají se jen o svůj týden. Rodiče se zajímají jen o sebe. Děti je zvyklé na svůj pokoj. A nyní nemá stálý domov, necítí se dobře. Pro děti v předškolním věku je důležité mít jeden domov a svou rodinu. Setkala jste se někdy se situací, že by dítě zůstávalo v jedné domácnosti a u něj by se rodiče například po týdnu střídali? Ne, takovou zkušenost nemám.“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Řekla bych, že děti do 3 let ještě nechápu situaci. Takže bych řekla, že do tří let to snášejí dobře. Kolem šestého roku nad tím začínají více přemýšlet, dělat si úsudek o situaci z toho, co slyší, ale i z chování rodičů. Dle mého názoru dochází ke krizovému období, především u předškoláka, který nastupuje do první třídy. Myslím, že v tomto období, když se ještě potýká s rozpadem rodiny. Tak je to pro něj velmi stresové období s nestabilitou v domácnosti i školním prostředí. Já si myslím, že dítě z toho nemá rozum, nedokáže pochopit, proč jsou rodiče od sebe.“

13. Můžete mi říct, zda podle Vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„Ne, nezáleží na tom.“

14. Změnilo se podle Vás chování dětí?

„Ano.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„Ano, má to spíš zhoršující tendenci-především psychické potíže.“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost-ano, regrese ve vývoji-ne, zvýšená zlobivost-ano, agresivita-ano, netrpělivost-ano, emoční labilita-ano, koktání-ne, pomočování-ne, lživost-ano, cucání palce-ano, drobné krádeže-ne, noční děsy-nevím, lhostejnost-ne(chtějí si spíš povídat),

zamlklost-*ne*, specifické bolesti břicha-*ne*, zhoršení vztahů mezi vrstevníky-*ano*, zvýšená rozmazlenost-*ano*, neposlušnost-*ano*, separační úzkost-*ano*

17. Svěřovaly se děti Vám se svými pocity?

„Ano, často.“

18. Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?

„Myslím, že ne.“

19. Konzultoval/a jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?

„Ano, chtějí spolupracovat. Bohužel většinou bez velkých výsledků.“

20. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?

„Ano.“

21. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?

„Řekla bych, že rozpad rodiny děti od 4 do 17 let snášejí špatně.“

22. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?

„Myslím si, že děti v předškolním věku ne, případně až v pubertě.“

23. Jak vycházejí děti s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

„To je hodně individuální. V některých rodinách to může fungovat dobře v jiných vůbec.“

Rozhovor – učitelka č. 2

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?

„Ano, často.“

2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?

„Aktuálně mám ve třídě 28 dětí a z toho asi 2 jsou z rozvedené rodiny.“

3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?

„Po všech stránkách. Jak v chování, tak v jednání. Zasaženo je především po citové stránce.“

4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?

„Ne.“

5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?

„Ne, myslím si, že je to odvislé od věku učitelky. Mladá učitelka si tuto situaci bere víc osobně a víc to s dítětem prožívá.“

6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?

„Ano, ale neděje se tak. Spíše se tyto informace dovídám od dětí. Nebo jedině, když je nový přítel/přítelkyně přivedena do školky a představen/a učiteli, že může vyzvedávat dítě.“

7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?

„Kolem 30/35 let. Lepší spolupráci vnímáte s mladšími rodiči nebo naopak? Rozhodně se staršími rodiči. Mladí rodiče své děti téměř vůbec nevychovávají. Dnešní výchova mladých rodičů je velmi podivná. Musím si dávat pozor, co rodičům říkám. Vše musí být hodně zaobaleno, aby se jich to nedotklo.“

8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?

„Rodiče semnou o tom nehovoří, ale často za tím bývá nový partner.“

9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?

„Ne.“

10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?

„Příklad číslo 1. Rodina se rozpadla z důvodu alkoholismu tatínka. Otec před stanovením styku od soudu se nesměl vídat s holčičkou. Vždy, když se objevil ve školce musela jsem informovat matku. My v tomhle případě máme svázané ruce a správně pokud není udělen soudní zákaz styku, dítě bychom měli otci vydat. Soud rozhodl o zákazu styku. Otec už dále do školky nedocházel. Holčička byla z toho velmi smutná, působila vylekaně Asi s ní rodiče o tom vůbec nemluvili.“

Příklad číslo 2. Rodina se rozváděla. Matka bránila otci styku s dítětem. Otec docházel do školky, kde jsem mu na chvíli umožnila, aby si společně popovídali v šatně. Já jsem neměla to srdce, jim v tom bránit. Holčička na něj byla fixovaná a šťastná, když se mohli vidět. Soudně pak došlo k domluvě, holčička zůstala ve výhradní péči matky, ale byl otci umožněn styk s holčičkou jedenkrát za čtrnáct dní. Nejvíc na to doplácet ty děti, rodiče se nedokáží domluvit.“

Příklad číslo 3. Holčička byla svědkem. Jak tatínek doma bil maminku. Byla toho plná, že to začala vyprávět v komunitním kruhu před ostatními dětmi. Jak jste na to reagovala? Snažila jsem se to nerozebírat a odbočit od tématu, aby to pro ni nebylo horší. Zmínila jste se před maminkou? Maminka to přiznala, že se to stalo. Víc to semnou nechtěla rozebírat. Stáhnul ruku tatínek i na to dítě? Viditelně jsme na holčičce nic neviděla. Ale jestli k něčemu doma docházelo ke vztahu k dítěti vůbec netuším. Zažila jste ve vaší době své praxe nějaké násilí na dítěti, které jste musela řešit? Za 40 let praxe jsem nic takového nemusela.“

Příklad číslo 4. Opět se týká holčičky, mám ji aktuálně ve třídě. Je z neúplné rodiny. Holčičky je mi moc líto, protože znám celou rodinu, ze které pochází. Velmi mě překvapuje, jak je šikovná. Za všechny činnosti je vždycky tak vděčná. Víím, že pochází z rodiny, ve které se vždy pilo a k drogám také neměli daleko. Tatínek se o ni vůbec nezajímal ani“

společně nežili v jedné domácnosti. Letos se tatínek začal angažovat a zjišťoval, zda maminka vodí do školky holčičku, začal se starat i o veškeré výdaje. Maminka byla líná ji přivést i ráno do školky. Až s povinnou školní docházkou u předškoláků to začalo fungovat. Maminka byla „nucena“ dovést dítě do školky. My musíme vést omluvné listy. Hodně se angažuje babička ze strany tatínka, která kontroluje, aby dítě nosilo vše, co potřebuje do školky. I přes to z jakých poměrů holčička pochází nás velmi překvapuje. Doma to s matkou rozhodně nemá jednoduchý. Já jsem z toho velmi udivená. Ted' bude nastupovat do školy, tak doufám, že jí tam maminka bude alespoň vodit.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Nejčastěji se setkávám s výhradní péčí matky. Střídavou péčí považuji za špatné řešení. Dítě neví, kde je doma. Rodiče mají rozdílné nároky na dítě. Dítě, tak nevím, jak se má chovat. Ještě, když se přidají k tomu nový nevlastní sourozenci. Třeba také ve střídavé péči. To tam v tom musejí mít všechny děti velký zmatek. Děti se s tím musejí hodně těžko vypořádávat. Setkala jste se někdy s typem porozvodového vypořádání, že by dítě zůstalo v jedné domácnosti a rodiče se u něj střídali? Ne, myslím že tato varianta je dobrá pro dítě, ale velmi těžko uvolnitelná.“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Čím starší dítě, tím si to víc uvědomuje. Řekla bych, že ty změny jsou horší pro šestileté dítě. Děti, které jsou již předškolního věku, tak si už hodně uvědomují, jaké změny nastaly.“

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„Ne.“

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

„Ano, spíš takové citové strádání. Chybí mu pohlázení a pomazlení.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„Ne, zůstává to na stejné bázi. A dítě se s tím musí začít postupně vyrovnávat. Nic jiného mu nezbyvá. Všechno záleží na rodičích, jak tomu rozpadu rodiny přistupují a jestli s dítětem o tom hovoří.“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost-ano, regrese ve vývoji-ne, zvýšená zlobivost-ano, agresivita-ne, netrpělivost-občas, emoční labilita-ano, koktání-ne, pomočování-ne, lživost-možná, cucání place-ne, drobné krádeže-ne v téhle souvislosti, noční děsy-nevím, lhostejnost-ne, zamklkost-ano, specifické somatické obtíže-bolesti břicha-možná, zhoršení vztahů mezi vrstevníky-ne, zvýšená rozmazlenost-ano, neposlušnost-ne, separační úzkost-možná

17. Svěřovaly se Vám děti se svými pocity a problémy?

„Ano, často.“

18. Vyzpozoval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?

„Naštěstí ne.“

19. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?

„Ano, chtěli spolupracovat. Bylo třeba řešit tyto problémy rodiči velmi opatrně.“

20. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?

„Určitě ano, výsledky mi rodiče sdělovali, ale řekla bych, že je částečně. Nikdy neřeknou úplnou pravdu. Dřív výsledky z poraden byly zasílány i do školky. Nyní záleží na rodičích, zda nám dají nahlédnout do správy nebo nám k tomu něco řeknou.“

21. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?

„Určitě hůř v pozdějším věku. Zboří se jim svět.“

22. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?

„Určitě děti ano. To by muselo být dítě bez citů. Myslíte si, že si pak i vybírá jiné partnery, než kdyby měl úplnou rodinu? Řekla bych, že to určitě ovlivní výběr partnera. Ale nemám s tím žádnou osobní zkušenost.“

23. Jak vycházejí děti s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

„To je hodně individuální. Všude je to jinak. Někdy to dítě nového partnera přijme, často nový partner dovolí víc než rodič. Tím si myslím, že se mu podbízí/podplácí, aby si dítě získal. Snaží se mu vyjít ve všem vstříc. Setkala jsem se i s těmito případy nebo

Naopak nedojde přijmutí partnera. Zažila jsem i případ, kdy raději chlapeček chtěl do výhradní péče otce, i když maminku měl moc rád, ale s novým partnerem si vůbec nesedli. Vše záleží na rodiči a novém partnerovi, jak se k dítěti chová.“

Rozhovor – učitelka č. 3

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?

„Ano“

2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?

„Celkem mám ve třídě 25 dětí a z toho 3 děti jsou z neúplné rodiny.“

3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?

„Myslím, že je to ovlivňuje hodně. Občas zamnou přijdou s nějakým trápením. Já poznám na dětech, že se něco děje. Rozpad rodiny je zásah do života rodičů i dětí. Děti samozřejmě chtějí být s oběma rodiči.“

4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?

„Moje rodiče stále žijí spolu. Ale já jsem se s manželem rozvedla před třemi lety. I když jsem měla má děti již dospělé, tak to špatně nesli. Dceři je už přes třicet let, nedává to sice moc najevo, ale stejně ji to velmi zasáhlo. Obě mé děti mají své partnery a rodiny. Velmi mě to překvapilo, že je to takhle vzalo.“

5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
*„Já to беру podle sebe a do té doby, než jsem měla tuhle osobní zkušenost s rozvo-
dem, tak si myslím, že jsem měla vždy pochopení pro děti, které si tím musely projít.
Podle mého názoru každá kolegyně by to tak měla mít. Nám tady jde hlavně o děti.
Je nám jich líto, snažíme se s nimi o tom hovořit.“*
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu
rodiny)?
*„Určitě ano, na tom chování dítěte je to hodně znát. Pokud vidíme, že dojde ke změně
chování dítěte, tak se ptáme rodiče, jestli se něco v rodině neděje nebo jak se chová
dítě v domácím prostředí. Kolikrát jsou za tím právě neshody rodičů.“*
7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?
(20,25,30,35,40)
*„Já bych řekla, že převážně u rodičů kolem 30 let. Nyní mám ve třídě rodiče, kteří
jsou velmi mladý.“ Řekla byste, že se dá lépe vycházet s mladšími rodiči? „To je
v lidech. Na věku úplně nezáleží.“*
8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?
„Ne, já se jich na to ani ptát nechci. Pokud se mi chce rodič svěřit, vyslechnu ho.“
9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?
„Tam žádný rozdíl nevidím.“
10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?
*„Na to nedokážu odpovědět. Ve své praxi jsem se nesetkala s žádným výrazným pro-
blémem.“*
11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, vý-
hradní péče)
*„Nyní se častěji setkávám se střídavou péčí“ Jaký na to máte názor, považujete stří-
davou péči za vhodnou variantu péče o dítě po rozpadu rodiny? „Z počátku si myslí,
že z toho mají děti zmatek, ale když si zvyknou, tak berou tuto variantu dobře. Dítě
to pak bere, jako samozřejmost, že par dní je z jedním z rodičů a následně zase
s druhým. Samozřejmě je důležité, jestli se ti rodiče dokáží dohodnout. Na tom také
záleží.“ Setkala jste se někdy s péčí o dítě, že by zůstávalo v jedné domácnosti a ro-
diče by se u něj například po týdnů střídali? „Ne tak s tím jsem se nesetkala.“*
12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste
nějaký rozdíl?
*„Určitě je rozdíl, dítě okolo 6 let o tom víc povídá, chce to probírat. Také to víc vnímá
a všímá si změn, které v domácnosti nastaly. U tříletého dítěte vidíme pouze, že se
něco děje, ale nedokáže o tom mluvit, neumí propojit emoci se slovy.“*
13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhod-
něných rodin?

- „Ne“
14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?
„Ano, často je nepozorné, víc zlobí, vyrušuje. Snaží se na sebou poutat pozornost. Určitě je také plačtivější a citlivější. Každé dítě reaguje trochu jinak.“
15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?
„Já si myslím, že děti se s tím začnou postupně vyrovnávat. Nedochází k tomu, aby mělo zhoršující se tendence. Většinou dochází ke zlepšování.“
16. Pozorovala jste u dítěte...
náladovost, „Ano“, regrese ve vývoji, „Ano“, zvýšená zlobivost, „Ano“, agresivita, „Ano“, netrpělivost, „Ano“, emoční labilita, „Ano“, koktání, „Ano“, pomočování, „Ne“, lživost, „Ano“, cucání place, „Ano“, drobné krádeže, „Ne“, noční děsy, „Nevím“, lhostejnost, „Ano“, zamlklost, „Ano“, specifické somatické obtíže-bolesti břicha, „Ano“, zhoršení vztahů mezi vrstevníky, „Ano“, zvýšená rozmazlenost, „Ano“, neposlušnost, „Ano“, separační úzkost, „Ano“
17. Setkala jste se s sourozenci (případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?
„Prožívají to stejně. Ani se nevzpomínám, že bych ve školce měla dva sourozence, kteří by prožívali rozpad rodiny.“
18. Svěřovaly se Vám dětise svými pocity a problémy?
„Ano, často se mi stalo, že děti přišly zamnou se svými problémy.“ Myslíte si, že byli některé děti za Vaší praxe svědkem domácího násilí? (Myslím tedy děti z Vaší třídy)
„Tak to si nemyslím.“
19. Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?
„Ne“
20. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?
„Pokud se změnilo to chování, tak pak jsme se rodičů zeptala, jestli se doma něco neděje. Stalo se mi, že některé maminky prosily o radu. Tak jsem jim zapůjčila některou literaturu, která by jim mohla pomoci.“
21. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?
„Ne, v téhle souvislosti to nebylo“
22. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?
„Nyní si myslím že je to stejný. Vždy jsem si myslela, že v pozdějším věku to budou snášet lépe. Má osobní zkušenost mě vyvedla v omylu. Ty děti především v pozdějším věku to na sobě úplně nemusejí nechat znát, ale nitru je to trápí.“
23. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?
„Já si myslím, že je to ovlivní, ale může se stát, že i pozitivně. Například chce se varovat těch chyb, který viděl u svých rodičů. Nebo se může stát, že zavrhne celkově

vztahy a řekne si, že to stejně nevyjde. Především v tom budoucím partnerském životě si myslím, že ho to ovlivní.“

24. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?
„Všeobecně si myslím, že dobře.“

Rozhovor – učitelka č. 4.

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?
„Ano v poslední době nám často přibývají děti z rozvedených rodin.“
2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?
„Aktuálně mám ve třídě 5 dětí, které jsou z neúplné rodiny.“
3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?
„Někdy bych řekla, že ano. Je to individuální. Často povídají, zda byly u maminky nebo u tatínka. Pokud jsou v rodině konflikty, tak je to na dětech zjevné.“
4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?
„Ne, sama jsme rozpad rodiny nezažila.“
5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
„Spíš ne, pokud vidím na dítěti, že má starosti, snažím se mu věnovat více. Chování k dětem mám, ale stejné. Nedávám žádnému dítěti přednost.“
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?
„Většinou to rodiče nahlásí v případě většinou, když je nějaká změna ve vyzvedávání dítěte. Jak jsem řekla, pokud dojde k nějakým změnám v rodině nebo konfliktům na dětech je to velmi znatelné, dítě je zamklé a plačtivé. Je důležité, abychom děti ujistovaly, že je stále oba rodiče mají rádi.“
7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?
(20,25,30,35,40)
„U nás ve třídě je to spíš kolem 30 let.“
8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?
„To nevím. Občas se stane, že se některá z maminek chce svěřit.“
9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?
„Stejně, nepozoruji žádné rozdíly. Je to spíš závislé na citlivosti dítěte.“
10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?
„Ve své praxi jsem se nesetkala se závažnými případy rozpadů rodiny. Pokud bych tedy měla alespoň jeden zmínit. Jednalo se o chlapce, který již od narození vyrůstal pouze s otcem. Matka byla v jeho útlém věku zavřena do věznice. Nikdy jsem nezjišťovala, z jakého důvodu. Otec se staral o chlapce velmi sporadicky. Vodil si domů neustále nové paní. chlapec byl z toho velmi zmatem. Měl velké obtíže v rámci komunikace (koktal). Nedokázal vytvořit souvislou větu. Moc jsme si tu s ním nevěděli rady.“ Doporučili jste

otci, aby s chlapcem vyhledal nějakou odbornou pomoc? „Ne, k tomu myslím, že nedošlo.“ Konzultovala jste s tatínkem, jeho chlapcovi problémy? Jeho problémy byly zjevné s tatínkem vůbec nebyla řeč o chlapci, maximum pro něj bylo, že platil akce, tím myslím různé výlety a podobně.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Ve školce je teď velmi často vidět střídavá péče. Nemáme s tímto typem výchovy žádné problémy. Já osobně to vidím, jako nejlepší variantu porozvodové výchovy pro dítě. Může se pravidelně a často stýkat s oběma rodiči.“ Vždy podle Vás fungovala komunikace mezi rodiči? Tak to je individuální, ale přišlo mi, že většinou to fungovalo. Pokud byla soudem udělena výhradní péče, tak zpravidla u matky.“ Stalo se ve školce, že by některé maminka zakazovala, aby si dítě mohl vyzvedávat otec? Ne, vždy se mi zdálo, že si to vyřešili doma a my se pak s ničím takovým nesetkali.“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Ve třech letech to dítě ještě není vůbec schopné pochopit, co se v rodině děje. Není možné mu to ani vysvětlit. Řekla bych, že je to pro něj snadnější. Pokud dojde k rozpadu rodiny do jeho tří let. Pak už dochází k tomu, že je možné tomu dítěti alespoň částečně něco vysvětlit. Víc tomu porozumí. Může se samo zeptat, pokud mu není něco jasné.“

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„To rozhodně ne.“

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

„Chování dítěte se určitě změní. Zdají se být přecitlivělí až smutní. U chlapců se může objevit i agresivita. Děti jsou celkově zklamané, bojí se, vyhledávají pozornost rodičů i učitelek. Tyto děti potřebují hodně lásky a kontaktu. My do toho, ale nesmíme zasahovat.“ Setkala jste se někdy s tím, že byste ve třídě měla týrané dítě? „Ne, ničeho takového jsem si nevšimla.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„Pokud mu to rodiče dobře vysvětlí, tak dochází k tomu, že dítě situaci zvládne dobře. Záleží na rodičích, jak podají tuto informaci dítěti. Tohle za rodiče dělat nemůžeme. My už jen můžeme korigovat následky.“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost „Ano“, regrese ve vývoji „Ne“, zvýšená zlobivost „Ano“, agresivita „Ano“, netrpělivost „Ano“, emoční labilita „Ano“, koktání „Ano“, pomočování „Ano“, lživost „Ne“, cucání place „Ano“, drobné krádeže „Ne“, noční děsy „Nevím“, lhostejnost „Ne“, zamlklost „Ano“, specifické somatické obtíže-bolesti břicha „Ano“, zhoršení vztahů

mezi vrstevníky „Ano“, zvýšená rozmazlenost „Ano“, neposlušnost „Ano“, separační úzkost „Ne“

17. Svěřovaly se děti někomu se svými pocity a problémy?

„Ano, občas mají děti takovou potřebu se svěřit.“

18. Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?

„Ne, tak to se mi nestalo.“

19. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?

„To je individuální, Když jsou děti úzkostlivé pak to musím s rodiči probrat.“

20. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?

„Ne“

21. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?

„To je případ od případu a záleží na okolnostech. Řekla bych, že nejhůř to snášejí děti v předškolním věku a pak v pubertě.“

22. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?

„Ano“

23. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

„Ve své praxi jsem se setkala s případy, že to fungovalo dobře, ať už s novým partnerem, tak i s nevlastními sourozenci.“

Rozhovor – učitelka č.5

Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?

„Ano setkala, ale za 45 let praxe jich až tolik nebylo.“

2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?

„Nyní je zapsaných 26 dětí ve třídě a z toho žádná není z rozvedené rodiny.“

3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?

„Myslím si, že to děti neovlivňuje. Rozvodem si procházejí pouze rodiče a jsou to jen jejich problémy. Rodiče se často zamilují do někoho jiného a pak vůbec neberou ohled na dítě.“

4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?

„Jako dítě jsem rozpad rodiny nezažila. Pokud to budu brát z druhého úhlu pohledu, tak mé děti zažily rozpad rodiny. Tenkrát jim bylo 12 a 7 let (kluk a holka). Já jsem podnítila rozvod. Nebylo to rozhodně jednoduché období, ale necítila jsem se jako rovnocenný partner mého manžela. Probíhalo tam něco jako psychické týrání. Nikdy teda nedošlo k žádným násilnostem.“ Viděla jste na svých dětech nějaké změny v chování v tomto období rozpadu rodiny nebo po něm? „Nic jsem nepozorovala, možná jen dcera byla trochu drzejší. Naváděla svého bratra k „lumpárnám“, ale nebylo to nic hrozného. Moji psychiku to hodně poznamenalo, ale díky novému partnerovi jsem získala sebevědomí.“

Takže to zpětně beru jako velmi dobré rozhodnutí. A mého nového muže si děti oblíbily, i když zpočátku nemohly dopustit na tatínka. “

5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
„Ne, záleží na empatii učitelky.“

6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?

„Ano, ale moc často se to nestává. Časem se to stejně dozvím. Spíš s tím otálejí.“

7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?
(20,25,30,35,40)

„To nedokážu specifikovat. Je to různé.“

8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?

„Příčinu se většinou dozvím, ale zpětně. Nejčastěji je to nový partner nebo neshody o malichernostech. Řekla bych, že dnešní mladí rodiče myslí hlavně na sebe a děti jsou až v pozadí“

9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?

„To bude stejné, záleží na osobnosti daného dítěte.“ Myslíte si, že dítě s mentálním postižením snáší rozpad rodiny rozdílně než zdravé dítě? V rodinách, kde se vyskytuje postižené dítě dochází častěji k rozpadu rodiny. Pro rodiče a zejména otce je to velmi náročná životní situace a často před tím utíká. Nemám s tím osobní zkušenost, jen co jsem tak slyšela.“

10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?

„V tomto ohledu nemám žádný zajímavý příběh. Setkala jsem se chlapcem byl to předškolák. Měl ještě staršího sourozence, který už chodil do školy. Oba byly svěřeni do střídavé péče rodičům. Z počátku byl chlapec agresivnější především vůči spolužákům. Nedokázal jsi společně s ostatními hrát. Tím se začal trochu vyčleňovat z kolektivu. Začal být na děti hrubý, párkrát jsem ho přistihla, jak ostatní děti bije.“ Řešila jste tuto situaci s rodiči nebo odborníkem? „Nikdy jsem neposílala z tohoto důvodu dítě do poradny. Vylepšily se vztahy s vrstevníky? „Pak už si zdál lepší.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Já nevím, to jsem nikdy nepozorovala. Setkala jsem se s oběma typy.“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Dítě mladší 3 let situaci vůbec nechápe, nevnímá. Tím pádem to i pak lépe snáší. Dítě okolo 6 roku si začíná vytvářet vlastní názor, hledá na tom výhody. Někteří rodiče začnou svým dětem víc povolovat a kupovat věci. Děti toho dokáží využít ve svůj prospěch“

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„Ne, záleží na vztazích, které panují v rodině. Možná i víc může docházek k rozvodům, když jsou v tom právě nějaké větší peníze.“

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

„Já to rozpad rodiny nebo rozvod beru za běžnou záležitost. Otevřeně se o tom s dětmi společně bavíme. Rozhodně tam nesedíme a nelitujeme to dítě. Pokud dojde k nějaké změně chování většinou je během pár týdnů napravena.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„Dochází ke zlepšení během několika týdnů“ Nikdy se Vám nestalo, že by se k tomu začaly přidružovat další problémy? „Ne“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost „Ano“, regrese ve vývoji „Ne“, zvýšená zlobivost „Ano“, agresivita „Ano“, netrpělivost „Ne“, emoční labilita „Občas“, koktání „Ne“, pomočování „Ne“, lživost „Ne“, cucání pláce „Ne“, drobné krádeže, „Ne“ noční děsy „Ne“, lhostejnost „Ne“, zamlklost „občas“, specifické somatické obtíže-bolesti břicha „Občas“, zhoršení vztahů mezi vrstevníky „Ano“, zvýšená rozmazlenost „Ano“, neposlušnost „Ano“, separační úzkost „Ne

17. Setkala jste se sourozenci (případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?

„Ne“

18. Svěřovaly se děti někomu se svými pocity a problémy?

„Ano, párkrát se mi to stalo, musela jsem s nimi o tom víc mluvit.“

19. Vypozoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?

„Ne“

20. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?

„To jsem párkrát zkoušela většinou bez úspěchu.“

21. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?

„Neměla jsem důvod.“

22. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?

„Záleží na každém z dětí.“

23. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?

„Asi záleží na tom, jak ten rozpad rodiny proběhl, ale spíš ne.“

24. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

„Nevím, spíš bez větších problémů. Takhle až do rodiny nevidím.“

Rozhovor – učitelka č. 6

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?

„Ano“

2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?
„Ve třídě mám 22 z toho 5 nebo 6 je rozvedené rodiny.“
3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?
„Nevím, asi psychiku a projev dítěte.“
4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?
„Rodiče se nerozvedli, ale já ano. O problémech nechci mluvit.“
5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
„Ne“ Jak dlouho pracujete v mateřské škole? „Nyní jsem tam první rok. Mé předchozí zaměstnání bylo v dětském domově“
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?
„Ano, ale mě rodiče neinformují. Problémy řeší většinou s vedoucí učitelkou, která mi pak informace předává.“
7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?
 (20,25,30,35,40)
„To je individuální. Já jsem se rozváděla ve třiceti. Tak asi v tomhle věku je to nejčastěji.“
8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?
„Jak jsem již uváděla, tak s rodiči často nekomunikuji. Většinou za tím stojí nový partner. V dětském domově to byl především alkoholismus, gamblerství, drogy atd. Ve školkách se s tím často nesetkám.“
9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?
„Myslím si, že tam trochu rozdíl bude. U chlapců je agresivita, bývají zlí na vrstevníky. Děvčata bývají víc uzavřená. Tuto situaci si hodně řeší v sobě, také plačtivější bývají.“
10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?
 Příklad 1. *„Mám ve třídě kluka, který se přestěhoval s otcem z Prahy. Chlapec je ve střídavé péči 14 dní je tady, pak 14 dní u matky v Praze. Po 2 měsících od rozpadu rodiny chtěl zůstat jen u otce. Jeho matka si našla nového partnera a čeká s ním dítě. Chlapec se projevuje zvýšenou zlobivostí, navádění ostatních spolužáků ke špatnostem, problémy jsou zjevné v grafomotorice. Je zřejmé, že doma se mu v tomhle ohledu vůbec nevěnují. Dále je hodně agresivní k učitelkám, vrstevníkům, ale také i k sobě. Při neukázněnosti ho posadím ke stolečku, aby se uklidnil. Poté se začíná sebepoškozovat. Ihned si začíná vytrhávat vlasy.“ Vyzozorovala jste i jiný druh sebepoškozování? „Ne nic dalšího asi není.“ Jaké jste udělala opatření, aby už k tomu nedocházelo? Společně s vedoucí učitelkou jsme navrhly, aby otec chlapce vzal do poradny. Otec se, ale vymlouvá, že nemá čas atd. Když si povídám s chlapcem, tak říká, že mamínu žádnou nemá. Nechce jí už nadále navštěvovat. Po konzultaci s otcem, jeho matka o to také nestojí. Takže nyní pobývá pouze u otce. Velkou oporu vidím v prarodičích ze strany od otce, kteří se*

na výchově často podílejí. Chlapec je v předškolním věku, ale bylo zažádáno o odklad školní docházky.“

Příklad 2. „Nyní mám ve třídě ještě jednu holčičku, které se také rozvedli rodiče. Dívka to prožívá úplně odlišně oproti chlapci. O rozpadu rodiny se nechce bavit. Má velké problémy s komunikací. Je hodně uzavřená a plačtivá. Kdykoliv ve třídě zmíním nějakou souvislost s rodiči. Tak je patrné, že jí tím rozhodím. Dívka je ve výhradní péči matky a mám dojem, že se v rodině objevil i nový partner. Trpí častými bolestmi břicha, o kterým pravidelně informujeme matku. Situace se vůbec nelepší.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Přibývá střídavé péče“ Jaký máte názor na střídavou péči? Pro dítě není vůbec vhodná. Dítě nemá stálý domov a musí se stále balit a stěhovat mezi rodiči“ Setkala jste se někdy s tím, že by dítě zůstávalo v jedné domácnosti a střídali se u něj rodiče? „Ne“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Tam je zásadní rozdíl, řekla bych, že dítě do 3 let tuto skutečnost mnohem lépe snáší. Mělo by být pouze s mámou. Vůbec nesouhlasím s předškolním vzděláváním dvouletých dětí. Oproti tomu to 6leté dítě už dokáže do jisté míry situaci pochopit.“

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„Ne“

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

„Bývají agresivní a neurotický.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„U některých dětí dochází ke zhoršování stavu, ale o záleží na rodičích. To je hodně individuální.“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost „Ano“, regrese ve vývoji „Občas“, zvýšená zlobivost „Ano“, agresivita „Ano“, netrpělivost „Ano“, emoční labilita „Ano“, koktání „Ne“, pomočování „Ano“, lživost „Ano“, cucání pláce „Ne“, drobné krádeže „Ne“, noční děsy „Ne“, lhostejnost „Ano“, zamlklost „Ano“, specifické somatické obtíže-bolesti břicha „Ano“, zhoršení vztahů mezi vrstevníky „Ano“, zvýšená rozmazlenost „Ano“, neposlušnost „Ano“, separační úzkost „Ano“

17. Setkala jste se sourozenci (případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?

„Mám ve třídě takový příklad, kdy se právě jedná o tu holčičku, kterou jsem uváděla do příkladu a její brácha straší (myslím si, že je ve 4. třídě). Zvládal rozpad rodiny mnohem lépe. Neviděla jsem u něj žádné problém.“

18. Svěřovaly se Vám děti se svými pocity a problémy?
„To ani moc ne. Většinou to se o tom nechtějí vůbec bavit.“
19. Vyzoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?
„Ne“
20. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?
„Já s rodiči takové problémy nekonzultuji. Má to na starost vedoucí učitelka.“
21. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?
„Zatím pouze jednou.“
22. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?
„Myslím, že rozpad rodiny děti v pozdějším věku snáší lépe. Alespoň co se týká vlastních dětí, řekla bych, že to vzaly dobře a byly rádi.“
23. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?
„Ne, tak to si nemyslím.“
24. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?
„To je individuální, záleží na novém partnerovi. Alespoň u mě doma děti vzaly mého partnera děti dobře.“

Rozhovor – učitelka č. 7

1. Setkal/a jste se s případy dětí z rozvedených nebo rozvádějících se rodin?
„Ano“
2. Kolik dětí aktuálně máte ve třídě a kolik z toho dětí je z rozvedené rodiny?
„Vždy to bývá kolem 1/3 dětí, nyní také.“
3. Jak si myslíte, že ovlivňuje dítě rozpad rodiny?
„Myslím, že dochází k celkovému negativnímu ovlivnění, ale pouze aktuálně. Pak dochází ke zlepšení.“
4. Zažila jste sama rozpad rodiny? Pokud ano, byly nějaké problémy?
„Ano, zažila. Byla jsem v mladším školním věku. Žádné výrazné problémy nebyly.“
5. Myslíte si, že pokud učitelka zažije rozpad rodiny má pak větší pochopení i u dětí?
„Nemyslím si, každý s tím má jiné zkušenosti. Záleží na osobnosti dané učitelky.“
6. Myslíte si, že by Vás měli rodiče informovat o nesrovnalostech v rodině (rozpadu rodiny)?
„Ano to musejí, ukazují mi rozsudek od soudu, abychom věděli, komu můžeme dítě vydávat. Pouze jednou jsem se setkala s tím, že by tam byl i zákaz styku s jedním z rodičů. Většinou pokud teprve dochází k rozvratu v rodině, tak se to dozvím mimo školku. Například od jiných maminek.“
7. V jakém věku rodičů pozorujete, že nejčastěji dochází k rozpadu rodiny?
(20,25,30,35,40)

„Řekla bych, že kolem 30 let to bývá nejčastější.“

8. S jakými příčinami rozvodu se nejčastěji ve své praxi setkáváte?

„Příčiny, kvůli kterým dojde k rozpadu rodiny se nedozvídám. Ani si je nezjišťuji.“

9. Snáší rozpad rodiny podle Vás lépe chlapci/dívky nebo nepozorujete rozdíly?

„V tom žádný rozdíl nevidím. Spíš záleží na osobnosti a psychické vyzrálости daného dítěte. Také samozřejmě, jak mu rodiče tuto skutečnost podají.“

10. Popište mi nejzajímavější případ rozpadu rodiny se kterými jste se setkal/a?

„Nejzajímavější případ se kterým jsem se setkala byli dvojčata (kluci). Kteří byli do svých 3,5 let jen ve výhradní péči matky. Otec se s nimi nestýkal a neplatil alimenty. Poté u soudu získal právo se s nimi ve stanovený čas vídat. Jejich matka, ale styku bránila a došlo k dalším soudním sporům o děti. Rodiče na sebe neustále volali OSPD. Matka ve školce dělala hysterické záchvaty a neustále docházelo k ovlivňování a poštvávání kluků proti otci. Matka tento nátlak ze strany otce a vyžadováním styku s nimi vyřešila skokem z mostu, který přežila a byla několik měsíců hospitalizována. Následně musela absolvovat léčbu v psychiatrické nemocnici, kde jí diagnostikovali schizofrenii. Nesměla se s kluky vídat až postupně dostala možnost pouze pod dohledem jejich babičky.“ Jaké tuto situaci zvládali chlapci? Jeden z chlapců byl trochu citlivější. Bylo vidět, že otec se o kluky stará dobře. Jezdili společně na výlety, kluci začaly lépe prospívat. Pravidelně je vodil ke klinické logopedce. U chlapců došlo k OVŘ (opožděnému vývoji řeči). Kluci byli zpočátku velmi zmatení, stýskalo se jim po matce. Mezi další projevy se objevila agrese. Pozorovala jsem ji jen mezi chlapci, kousali se navzájem. Agresi jsem nezaznamenala vůči nikomu jinému. Chlapci dostali odklad školní docházky z důvodu nevyzrálости.“

11. S jakým typem porozvodové péče se nejčastěji setkáváte? (střídavá péče, výhradní péče)

„Nejčastěji je výhradní péče matky s upraveným stykem otce. Střídavá péče u dětí předškolního věku bývá zřídka.“ Jaký máte názor na střídavou péči? Já si myslím, že je to správné řešení. Dítě má možnost být s oběma rodiči stejně dlouho. Samozřejmě také záleží, jestli se ti rodiče umějí dohodnout. Pokud ano, dítě tak může mít oba vzory, což považuji za důležité.“

12. Máte zkušenost s rozpadem rodiny u tříletého a šestiletého dítěte? Viděl/a jste nějaký rozdíl?

„Děti do tří let ještě této situaci nedokáží porozumět. U šestiletého může dojít k vysvětlení a lépe to dokáže pochopit.“

13. Můžete říct, zda podle vás častěji dochází k rozpadu rodiny u sociálně znevýhodněných rodin?

„Ne, možná je to spíš naopak.“

14. Změnilo se podle Vás nějak jejich chování? Jaké?

„Každé dítě může reagovat jinak. U některých jsem změnu v chování vůbec nezaznamenala. Ale pak jsem se setkala s dětmi, které si o tom chtěli povídat. To je individuální. Ale často bývají děti víc rozmazlované ze strany rodičů.“

15. Mělo toto chování nějaký vývoj? Jaký?

„Většinou dochází ke zlepšení. Zvyknou si na situaci.“

16. Pozorovala jste u dítěte...

náladovost „Ne“, regrese ve vývoji „Ne“, zvýšená zlobivost „Ano“, agresivita „Ano“, netrpělivost „Ne“, emoční labilita „Ano“, koktání „Ne, ale jiná logopedická vada, pomůčování „Ne“, lživost „občas“, cucání place „Ne“, drobné krádeže „Ne“, noční děsy „Ne“, lhostejnost „Ne“, zamkllost „Ne“, specifické somatické obtíže-bolesti břicha „Ano“, zhoršení vztahů mezi vrstevníky „Ne“, zvýšená rozmazlenost „Ano“, neposlušnost „Ano“, separační úzkost „Ne“

17. Setkala jste se sourozenci(případně dvojčaty), kteří zažili nebo zažívali rozpad rodiny?

„Ano, byl to pouze ten případ, který jsem uváděla jako příklad. Jeden z chlapců byl citlivější. Ale ve výhradní výchově u otce se situace zlepšila.“

18. Svěřovaly se děti někomu se svými pocity a problémy?

„Některé ano. Například se mi stalo, že si holčička přišla postěžovat na novou přítelkyni tatínka.“

19. Vyzoroval/a jste, že by si děti mohly rozpad rodiny dávat za vinu?

„Ne“

20. Konzultovala jste situaci s rodiči dítěte? Jak spolupracovali?

„Většinou ano.“

21. Konzultovala jste vy nebo rodiče situaci s odborníky?

„Ano musela jsem řešit posudky pro OSPOD. Pouze v jednom případě i SPC.“

22. Myslíte si, že dítě v pozdějším věku snáší rozpad rodiny lépe nebo hůře?

„Myslím, že v pubertě je nejhůřší období pro rozpad rodiny pro dítě.“

23. Myslíte si, že rozpad rodiny dítěte v předškolním věku ho ovlivní až do dospělosti?

„To je individuální. Záleží na rodičích a na samotné rozvodu.“

24. Jak vycházelo dítě s novým partnerem a případně nevlastními sourozenci?

„Jestliže to mam shrnout všeobecně, tak si myslím, že spíš dobře vychází s novými partnery i nevlastními sourozenci.“